

SECÂVENDÎ'NİN 'İLELÜ'L-VUKÛF ADLI ESERİNDEKİ "KAD KİLE (قد قيل)"NİN KULLANIMI ÜZERİNE BİR TAHLİL

 Mustafa KARAGÖZ^a

Öz

Bilindiği üzere, Secâvendî vakfı; lâzım (م), mutlak (ط), caiz (ج), mücevvez li-vechin (ز), murahhas zarureten (ص) ve gayr-ı câiz (لا) olmak üzere altı kategoriye ayırmış ve bu kategorileri parantez arasında belirttiğimiz harflerden belirlediği sembollerle göstermiştir. Türkiye'deki mushaflarda Secâvendî'nin sistemi tercih edilmiş olmasına rağmen, onun sisteminde bulunmayan kimi rumuzlar da kullanılmıştır. Bu rumuzlardan birisi de "ق" harfidir.

Türkiye'deki matbu Mushaflarda bulunan "ق" harfinin, genellikle, Secâvendî'nin eserinde "قد قيل" formunun geçtiği yerlere tekabül ettiği bilinmektedir. Oysa Secâvendî "قد قيل" formunu kullandığı yerlerde genelde herhangi bir rumuz belirtmemiş ve buralarda çoğunlukla durak yeri bulunmamasından yana görüş bildirmiştir. Buna rağmen, bu yerlerin ülkemizdeki Mushaflarda genelde "ق" rumuzuyla/durağıyla gösterilmiş olması meseleyi önemli kılmaktadır. Ayrıca konuyla ilgili tanımlarda "ق" alametinin, vasletmenin daha uygun olduğu yerleri gösterdiği belirtilmişse de uygulamada buna riayet edilmediği ve Kur'an'ın ezberlenmesi ve kıraati esnasında "ق" harfiyle gösterilen yerlerin bir kısmında genelde durulduğu (vakf yapıldığı) görülmektedir. Bu ise kimi durumlarda ilgili ayetlerin manasına etki etmektedir.

İlaveten, "قد قيل" formunu kullandığı halde Secâvendî'nin vakf yapmayı tercih ettiği, buna mukabil, Mushaflarda yine "ق" ile gösterilen yerler de bulunmaktadır. Bu durumda "ق" rumuzunun vasletmenin daha uygun olduğu yerleri gösterdiği yönündeki kanaat ve tarifler realiteyi tam olarak yansıtmamaktadır. Bu tespitten

---

^a Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi, mkaragoz@erciyes.edu.tr

hareketle kaleme alınan bu çalışmada “قد قيل” formunun tahlilinin yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmadaki tahlil ve değerlendirmeler, makalenin hacmi doğrultusunda seçtiğimiz üç ayet bağlamında gerçekleştirilecektir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Secâvendî, ‘İleü’l-Vukûf, vakf ve ibtidâ, kad kîle.

AN ANALYZE ON THE USE OF “QAD QĪLA (قيل قد)” FORM IN AL-SAJĀWANDĪ’S “İLAL AL-WUQŪF”

Although the value placed on pausing at appropriate points while reciting the Qur’an dates back to the time of the Prophet and his Companions, only in the later period did authorship in this field of knowledge, and the development of terminologies and symbols for al-waqf and al-ibtidâ emerge. The works in question have employed a variety of systems. Some of them indicate the point of waqf (pause) by writing the type of waqf to be observed. On the other hand, others have adopted a variety of letter-based symbols. These symbols began to appear on the Mushaf over time.

Muhammad ibn Tayfūr al-Sajāwandī is one of the scholars who have adopted the symbol system to show the points of waqf. Al-Sajāwandī’s system consists of six categories, each of which is denoted by a letter in brackets as follow: lāzim (م), mutlak (ط), jāiz (ج), mujawwaz li-wajhin (ز), murakkhkhas darūratan (ص) ve gayr al-jāiz (ل). al-Sajāwandī, who illustrated his al-waqf and al-ibtidâ system in his *Ilal- Al-Wuqūf*, has gained prominence in this area of knowledge because of the convenience provided by his symbol system when reciting the Qur’an. Perhaps it was because of this convenience that his system became popular.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Kur’an okurken uygun yerlerde durmaya verilen önem, Hz. Peygamber ve sahabe dönemine kadar gitmekle birlikte, konuyla ilgili eserlerin telif edilmesi, vakf ve ibtidaya ilişkin terim ve rumuzların tespiti sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Söz konusu eserlerde farklı sistemler izlenmiştir. Eserlerin bir kısmında vakf yerleri; vakfın türünün adının yazılması suretiyle, bir kısmında ise harflerden müteşekkil çeşitli rumuzlar kullanılarak gösterilmiştir.¹ İlerleyen dönemde, bu rumuzlar Mushaf

¹ Vakf ve ibtidâ ilminin tarihsel gelişimi hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fî Kirâati’l-Aşr*, nşr. Ali

üzerinde gösterilmeye başlamıştır.²

Vakf yerlerini geliştirdiği rumuz sistemine göre belirten âlimlerden birisi de Muhammed b. Tayfur es-Secâvendî'dir (ö. 560/1165). Secâvendî vakfi; lâzım (م), mutlak (ط), caiz (ج), mücevvez li-vechin (ز), murahas zarureten (ص) ve gayr-ı câiz (لا) olmak üzere altı kategoriye ayırmış ve bu kategorileri parantez arasında belirttiğimiz harflerden belirlediği sembollerle göstermiştir.³ Geliştirdiği rumuz sistemi dâhilinde vakf yerlerini 'İlelü'l-Vukûf adlı eserinde gösteren Secâvendî'nin vakf ve ibtidâ konusu açısından önemi, geliştirdiği sistemin Kur'an okurken sağladığı kolaylıktır. Secâvendî'nin geliştirdiği rumuz sisteminin yaygınlık kazanması da muhtemelen sağladığı kolaylık nedeniyledir.⁴ Ayetlerdeki durak yerlerinin "secâvend" olarak adlandırılması da onun geliştirdiği sistemin yaygınlık kazanmasının bir sonucudur.

Türkiye'deki matbu Mushaflarda da Secâvendî'nin geliştirdiği sistem uygulanmaktadır.⁵ Buna mukabil, onun sisteminde bulunmayan kimi rumuzların da Mushaflarda kullanıldığı bilinmektedir. Bunlardan biri,

---

Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 1: 225; Abdurrahman Çetin, "Vakf ve İbtidâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42: 463; Veli Kayhan, "Doğru Okuma Bağlamında Mushaf'a İşaret Konulması: İcâm ve Sonrası", *Bilimname* 12, sy 1 (2007): 125-26; Müsâid b. Süleyman b. Nâsır et-Tayyâr, *Vukûfu'l-Kur'ân ve Eseruhâ fi't-Tefsîr*. (Medine: Mücemma'u'l-Melik Fahd, 2011), 51-94; Mustafa Karagöz, "Uzak Bir Mananın Ayetlerdeki Vakf Yerine Etkisi -A'râf Süresi'nin 188. Ayeti Örneği-", *Bilimname* 34, sy 2 (2017): 32-33.

² Vakfın türünü gösteren rumuzların ne zamandan itibaren Mushaflarda kullanılmaya başladığıyla ilgili bir tarih vermek, detaylı araştırmalara bağlıdır. Benzer değerlendirmeler ve bu konuda verilen bazı tarihler için bkz. Müsâid b. Süleyman, *Vukûfu'l-Kur'ân*, 249-53; Yakup Uzun, "Mushafların Gelişim Süreci", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5, sy 1 (2021): 398-400.

³ Secâvendî'nin tasnifi ve kullandığı rumuzlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, nşr. Muhammed b. Abdullah el-İdî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006), 1: 108-169; Tayyar Altıkulaç, "Secâvendî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 36: 268; Müsâid b. Süleyman, *Vukûfu'l-Kur'ân*, 209-14; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 147-60; Karagöz, "Uzak Bir Mananın Ayetlerdeki Vakf Yerine Etkisi -A'râf Süresi'nin 188. Ayeti Örneği-", 42-43; Karagöz, "Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak -Secâvendî'nin Eseri ve İlgili Âyetlerin Manası Çerçevesinde-", *Bilimname* 35, sy 1 (2018): 323.

⁴ Altıkulaç, "Secâvendî", 36: 268; Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 147.

⁵ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 147; Muhammed Coşkun, "Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî'nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ Örneği)" (Tarihten Günümüze Kıraat İlmi: Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu (03-05 Kasım 2017), İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 772; Karagöz, "Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak", 321-22.

Secâvendî'nin “قد قيل” formunu kullandığı yerlere tekabül ettiği düşünülen “ق” rumuzudur.⁶ Vakf ve ibtida ile ilgili yapılan modern literatürde⁷ “ق” rumuzu, genelde “zayıf vakfin alameti” şeklinde tanımlanmış ve bu rumuzun kullanıldığı yerler “vakf bulunduğu söylenmişse de vasletmenin evla olduğu yer” olarak tanımlanmıştır.⁸ Maksadımızı daha iyi ortaya koyabilmek adına bu tanımlardan bir kısmına yer vermek istiyoruz:

“ق” rumuzu, zayıf vakfin, alametidir. Yani burada vakf olduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır. Örneğin Bakara suresinin 29. ayetindeki “هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا”⁹ ifadesinin sonunda¹⁰ âlimlerin çoğu vasletmiştir. Bazılarına göre ise vakf bulunduğu söylenmiştir. Evla olan ise çoğunluğa uymaktır, yani vasletmektir.¹¹

“ق”: Alâmet-i vasl olarak değerlendirilen bu işaret “قد قيل” ibaresinden alınma olup “Burada vakf yapılabileceği söylenmiştir.” anlamına gelmektedir. Bu da âlimlerin ‘ق’ işaretinin bulunduğu yerlerde vakf yapip

⁶ “قد قيل” formu Mushaf'ta genelde “ق” rumuzuyla gösterilmekle birlikte, “ز” gibi başka sembollerle gösterildiği yerler de olmuştur. Ayrıca bazı yerlerde ise “قد قيل” formundan sonra ‘İlelü'l-Vukûf’un yazma ya da matbu nüshalarında “ز” durağı yer almasına rağmen, Mushaf'ta “ق” durağı bulunmaktadır. Nitekim makalede tahlil edeceğimiz Şûrâ 42/10. ayetteki “تَوَكَّلْتُ” lafzından sonra ‘İlelü'l-Vukûf’un bazı nüshalarında “ز” rumuzu bulunmaktadır. Krş. Secâvendî, ‘İlelü'l-Vukûf, 3: 906 (5 nolu dipnot). Buna mukabil, aynı kelime üzerinde Mushaf'ta “ق” rumuzu vardır. Yazma nüshalar arasında mukayese yapmak suretiyle bu farklılığın nedenleri hakkında detaylı araştırmalar yapılması faydalı olur.

⁷ Modern literatürden maksadımız, söz konusu tanıma, bugünkü bilgimize göre ilk olarak yer veren Muhammed Sadık Hindî'nin (ö. 1290/1873) *Künûzü El-tâfi'l-Burhân fi Rumûzi Evkâfi'l-Kur'ân* adlı eseri ve daha sonra bu tanıma yer veren diğer eserlerdir.

⁸ Muhammed Sadık Hindî, *Künûzü El-tâfi'l-Burhân fi Rumûzi Evkâfi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Matbaatü'l-Kasteliyye, 1290), 20; Müsâid b. Süleyman, *Vukûfu'l-Kur'ân*, 200; Nihat Temel, *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ* (İstanbul: İFAV, 2016), 102; İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: İFAV, 2016), 335; Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012), 342.

⁹ Bakara, 2/29.

¹⁰ Hindî, konuyu Bakara 2/29. ayetle örneklendirmiştir. Ancak bu ayet, Secâvendî'nin “قد قيل” formunu kullandığı yerlerden olmadığı gibi, hem Secâvendî'nin eserinde hem de ülkemizdeki Mushaflarda burada hiçbir rumuzun bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Hindî bu örneği ya “ق” rumuzunun bulunduğu herhangi bir Mushafa istinaden veya “جَمِيعًا” lafzının bu kategoriye girebileceği düşüncesiyle zikretmiş olabilir.

¹¹ Hindî, *Künûzü El-tâfi'l-Burhân*, 20.

yapmama hususunda ihtilaf ettiklerini gösterir.¹²

"ق": Alâmet-i vasldır. Buna "قد قيل" alameti de derler. "ق" secavendinin bulunduğu yerde, âlimlerin vakf yapıp yapmama hususunda ihtilaf ettikleri anlaşılır. Kurrâdan çoğunluğa göre, vasl alâmeti olarak kabul edildiği için vasl evlâ, vakf ise caizdir.¹³

Aktardığımız tariflerden de anlaşılacağı üzere, "قد قيل" formu genelde vaslın alameti olarak bilinmekte olup Mushaflardaki "ق" sembolünün¹⁴ "قد قيل" ibaresinden alındığı, yani bu ibareye işaret ettiği belirtilmektedir.¹⁵ Oysa Secâvendî'nin eserinin baş tarafında yaptığı tasnif ve buna bağlı olarak belirlediği rumuzlar arasında "ق" diye bir rumuz bulunmamaktadır.¹⁶ Diğer yandan, "ق" durağına ilişkin yapılan tanım ve değerlendirmeler Secâvendî'nin eserindeki kullanımla birebir örtüşmemektedir. Zira Secâvendî'nin eserindeki "قد قيل" formu her zaman vaslın evla olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis Secâvendî'nin kullandığı "قد قيل" formunun farklı iki açılımı, yani, iki farklı amaca yönelik kullanımı söz konusudur. Nitekim bu çalışma kapsamında Secâvendî'nin eserine ilişkin yaptığımız detaylı okuma esnasında, "قد قيل" formunun "الوصل أول" (Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) anlamının yanı sıra, "الوقف، والوقف" (Vakf olduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) anlamının yanı sıra,

¹² Temel, *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*, 102.

¹³ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 335. "ق" sembolüyle ilgili örnek ve değerlendirmeler için ayrıca bk. Enes Yarız, "Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili". Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2018, 27-28.

¹⁴ Yaptığımız tarama sonucunda, çalışmamızda esas aldığımız ve Muhammet Abay tarafından neşre hazırlanan (İstanbul: İFAV, 2016) Mushaf'ta 100 yerde "ق" sembolünün bulunduğunu tespit ettik. Bununla birlikte gözümüzden kaçmış yerler de olabilir.

¹⁵ Daha önce 6 nolu dipnotta belirttiğimiz ve çalışmamızın ilerleyen sayfalarında verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere, "قد قيل" formunun geçtiği her yerin Mushaf'a "ق" durağı olarak yansımadığına dikkat çekmek gerekir.

¹⁶ Bu durumda "ق" rumuzunun nasıl ortaya çıktığı, detaylı ve titiz bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır. Bununla birlikte, Secâvendî'nin *'İlelü'l-Vukûf* adlı eserinin bazı yazma nüshalarında "ق" rumuzunun bulunduğu, bazılarında ise böyle bir rumuzun bulunmadığı yönündeki tespitimizi bu vesileyle belirtmek istiyoruz. Secâvendî'nin eserini Kitâbü'l-Vakf ve'l-İbtidâ adıyla neşreden Muhsin Haşim Derviş de benzer bir tespitte bulunmuştur. Söz konusu tespit ve konuya dair değerlendirmeler için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, nşr. Muhsin Haşim Derviş (Amman: Dâru'l-Menâhic li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2001), 123 (6 nolu dipnot).

”أولى“ (Vakf bulunmadığı söylenmiştir, fakat vakf yapmak evladır.)” anlamında da kullanıldığı tespit edilmiştir.

Bu arada belirtmek gerekir ki ”قیل“ tabiri, Arapçada genelde bir görüşün zayıf olduğunu belirten temriz siygası olarak bilinmektedir. Secâvendî'nin eserindeki ”قد قيل“ ifadesinin her iki açılımına dair kullanımda da bunun izlerini görmek mümkündür. Zira ”قد قيل، والوصل أولى“ formülünün anlamı ”Zayıf bir görüş olarak burada vakf bulunduğu söylenmiştir. Ancak vasletmek daha doğrudur.” şeklindedir. Benzer şekilde ”قد قيل لا وقف، والوقف أولى“ formülünün anlamı da ”Zayıf bir görüş olarak burada vakf bulunmadığı söylenmiştir. Buna mukabil vakf yapılması daha doğrudur.” şeklindedir. Belirtilmesi gereken bir diğer husus da ”قد قيل“ formülü dışında, *’İlelû'l-Vukûf*ta ”قیل“ kalıbının tek başına ya da başka şekillerde kullanımının da söz konusu olduğudur. Ancak bu çalışmada mevzubahis olan, her iki açılımıyla ”قد قيل“ formu ve eşdeğer kullanımlardır.

Secâvendî'nin eserindeki ”قد قيل“ ifadesinin açılımları olarak nitelendirdiğimiz iki formüle tekrar dönecek olursak bu iki formül arasında şöyle bir fark vardır: ”قد قيل، والوصل أولى“ formülü, durak olduğu söylenmişse de müellifin çoğunlukla durak yeri bulunmamasından yana görüş bildirdiği ve ayetin manası açısından da durulmaması uygun olan yerlerde kullanılmıştır. ”قد قيل لا وقف، والوقف أولى“ formülü ise ”قد قيل، والوصل أولى“ formülünün tam tersi bir duruma tekabül etmektedir. Zira müellif ”قد قيل لا وقف، والوقف أولى“ formülünü, bazıları tarafından durak olmadığının söylenmesine rağmen, vakf yapmanın evla olduğunu düşündüğü yerlerde kullanmıştır. Bu durumda ”قد قيل لا وقف، والوقف أولى“ formülü Secâvendî'nin vakfı tercih ettiği ve ayetin manası açısından da vakfin daha uygun olduğu yerleri göstermektedir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi iki formül arasında farklılık bulunmasına, hatta bu formüller birbirinin tamamen zıddı iki kategoriye göstermesine rağmen, Secâvendî'nin ”قد قيل، والوصل أولى“ formunu kullandığı yerlerin büyük çoğunluğu ve ”قد قيل لا وقف، والوقف أولى“ formunu kullandığı yerlerin ise bir kısmı, Türkiye'deki Mushaflarda genelde herhangi bir ayırım gözetilmeksizin ”ق“ harfiyle gösterilmiştir.

Secâvendî'nin vasletmeyi tercih etmesine, ayetin manası açısından vaslın evla olmasına, üstelik ilgili literatürde "ق" rumuzu vaslın sembolü olarak tanımlanmasına rağmen, 'İlelü'l-Vukûf'ta "قد قيل، والوصل أولى" formülünün kullanıldığı ve Mushaflarda "ق" harfiyle gösterilen yerlerde genelde vakf yapıldığı görülmektedir.

Secâvendî'nin "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" formülünü kullandığı, vakf yapmayı tercih ettiği ve ayetin manası açısından da vakfın evla olduğu yerlerin bir kısmı ise Mushaflarda aynen "قد قيل، والوصل أولى" formülü gibi vaslın evla olduğu yerlerin simgesi olarak kabul edilen "ق" rumuzuyla gösterilmiştir. Bu durumda vakf yapılması evla olmasına rağmen, vasl alameti olarak bilinen "ق" işareti bulunduğu için bu lafızlarda vasletmenin daha isabetli olacağı gibi bir algı ortaya çıkacaktır.

Secâvendî'nin 'İlelü'l-Vukûf adlı eserindeki "kad kile (قد قيل)" formunun tahlil edileceği bu makalede, konu üç ayet örneğinde ele alınacaktır.¹⁷ Bu çerçevede ilk olarak Secâvendî'nin "قد قيل، والوصل أولى" (Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) formunu kullandığı ayetlerden ikisinde (Yâsîn 36/47; Şûrâ 42/10) "ق" alametiyle gösterilen durak yerleri üzerinde durulacaktır. Daha sonra da Secâvendî'nin "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" (Vakf bulunmadığı söylenmiştir, fakat vakf yapmak evladır.) üslûbunu kullanmasına rağmen, vaslın sembolü olan "ق" rumuzunun bulunduğu Kehf sûresinin dördüncü ayetinin sonundaki vakf yeri incelenip değerlendirilecektir.

Bahsi geçen ayetlerdeki durak yeri ve işaretlerine dair yapacağımız değerlendirmelerde iki ölçüt esas alınacaktır. Bunlardan birinci ve öncelikli olanı, ilgili ayetlerin tercihe şayan olan manasıdır. Zira vakf ve ibtidâ ilminin amacı, manayı dikkate alacak şekilde durmayı ve başlangıç yapmayı sağlamak olup bu ilmin ortaya çıkması ve gelişmesinin arkasında yatan temel sebep de budur. Ayetlerin tercihe şayan olan manasını belirlemede vakf ve ibtidâ alanında telif edilen eserlerin yanı sıra, tefsir külliyatından istifade

¹⁷ Yaptığımız okuma ve inceleme sonucunda her iki açılımla birlikte "قد قيل" formunun 'İlelü'l-Vukûf'ta yüzün üzerinde kullanıldığını tespit ettik. Bu yerlerin tahliline ve ilgili ayetlerde hangi rumuzla gösterildiğinin tespitine yönelik kitap çalışmamız devam etmektedir.

edilmiş, müfessirlerin görüş ve değerlendirmelerine başvurulmuştur. Değerlendirmelerde başvuracağımız bir diğer ölçüt ise bizzat Secâvendî'nin tercih ve görüşleridir. Mutlak anlamda her zaman isabet ettiğini söylemek doğru olmasa da Türkiye'deki Mushaflarda sisteminin dikkate alınmış olması hasebiyle Secâvendî'nin görüşleri önemlidir. Dolayısıyla onun görüşünün net olarak ortaya konulması amacıyla, kullandığı ifadelerin hem Arapçasını hem de Türkçesini metin içerisinde vermek gerekecektir. Secâvendî, vakf yerlerini ve gerekçelerini anlatırken genelde kısa, fakat anlamsal uzanımları olan bir üslûp kullanmıştır. Bu yüzden onun ifadelerini tercüme ederken, köşeli parantez kullanmak suretiyle ek izahlar kullanmak icap etmiştir.

Makalede tahlil edeceğimiz ayetlerdeki vakf yerleri ve rumuzlarıyla ilgili olarak Muhammet Abay tarafından neşre hazırlanan Mushaf temel alınmıştır.¹⁸ Vakf yerleri ve rumuzlarının görülebilmesi ve maksadımızın daha iyi anlaşılabilmesi için ilk olarak ayetlerin metnini vereceğiz. Ayet metinlerini Word programından aktarmak yerine, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Başkanlığın web sitesinde de paylaşımına açılan¹⁹ "Kur'an-ı Kerim 3.0" uygulamasından resim olarak kopyalayıp makalede göstermeyi uygun görüyoruz.²⁰ Zira Word programından yapılan aktarımlarda font değişikliği vb. nedenlerle ayetlerdeki vakf rumuzlarının görülmemesi ya da farklılaşması söz konusu olabilmektedir. Bu riskten kaçınmak amacıyla ayet metinleri bahsi geçen uygulamadan resim olarak kopyalanacaktır. Çalışmamızda yapacağımız tahlil ve değerlendirmeler, ayetlerin manasıyla doğrudan irtibatlı olduğu için, metinlerden sonra ilgili ayetin tercümesine de yer vereceğiz. Akabinde, ele aldığımız vakf yerlerinin uygulamaya ne şekilde yansıdığı hakkında fikir vermesi bakımından, meşhur kârihlerin ilgili ayetleri ne şekilde okuduğuna temas edeceğiz. Bu konuda da "Kur'an-ı Kerim 3.0" uygulamasında bulunan kârihleri esas alacağımızı belirtmemiz gerekir. Bahsi geçen uygulamanın bulunduğu internet adresini her defasında zikretmek yerine, ilgili sûrenin adı ve Mushaftaki sırasıyla ayetlerin numarasını vermekle yetineceğiz (Yâsin 36/47. "Kur'an-ı Kerim 3.0" gibi). Tahlil edeceğimiz ayetlere ilişkin tilavet uygulamalarına "Kur'an-ı Kerim 3.0" programından ilgili sûre ve ayetleri dinlemek suretiyle

¹⁸ *Kur'ân-ı Kerîm* (İstanbul: İFAV, 2016).

¹⁹ "<https://kuran.diyaret.gov.tr/>". [22.01.2022].

²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından paylaşımı yapılan "Kur'an-ı Kerim 3.0" programında Muhammet Abay tarafından geliştirilen Mushaf fontu da mevcuttur. Dolayısıyla temel alacağımız matbu Mushaf metniyle, "Kur'an-ı Kerim 3.0" programındaki Mushaf metni, kullanılan fontun yanı sıra, vakıf yerleri ve rumuzları bakımından aynı özelliklere sahiptir.

ulaşılabilir.

Buraya kadar verilen bilgilerden anlaşılacağı ve konuyla ilgilenenler tarafından bilindiği üzere, vakf yerlerini göstermek amacıyla Mushaflarda bulunan işaretler, Kur'an okurken manaya uygun yerlerde durulmasını sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Konuya ilişkin terim ve rumuzların tespiti ve bunların Mushaf'ta gösterilmesi de sonraki dönemde gerçekleşmiştir. Bu çerçevede, Kur'an'ın doğru okunmasına ve anlaşılmasına yönelik olarak âlimler öteden beri birçok faaliyette bulunmuştur, halen de yeni çalışmalar yapılmaktadır.²¹ Bugün dünyanın farklı coğrafyalarındaki Mushaflarda bulunan vakf işaretlerine dair dile getirilen görüşleri ve yapılan çalışmaları,²² okuma kolaylığı sağlamak amacıyla Mushaf'a sonradan konulan rumuzların geliştirilmesine yönelik çabalar olarak değerlendirmek gerekir.

A. Secâvendî'nin Kullandığı "قد قيل، والوصل أولى" Formunun Tahlili

Makalenin giriş kısmında, Secâvendî'nin 'İlelü'l-Vukûf adlı eserinde kullandığı "قد قيل" formunun açılımlarından birinin "قد قيل، والوصل أولى" olduğunu söylemiştik. Ancak "قد قيل" formunun bu açılımının her zaman birebir "قد قيل، والوصل أولى" şeklinde tezahür etmediğini söylemek gerekir.²³ Buna mukabil, bulunduğu bağlamdan ve eserin üslûbundan hareketle, "قد قيل" formunun bu açılımını, "Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır." anlamında "قد قيل، والوصل أولى" olarak formüle etmek ve kavramlaştırmak mümkündür. Müellif eserinde bu üslûbu, bu anlamda yaklaşık yüz yerde²⁴ kullanmıştır.²⁵

²¹ Benzer bir değerlendirme için bk. Uzun, "Mushafların Gelişim Süreci", 417.

²² Son dönemde ülkemizde yapılan bazı çalışmalar için bkz. Mehmet Kara, "Müteşâbih Âyetlerin Te'vilinin Bilinip Bilinmemesi ile İlgili Yorumların Oluşmasında Âl-i İmrân Sûresi 7. Âyetteki Vakf Yerinin Rolü", *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8, sy 15 (2021): 145.

²³ Nitekim bu makale kapsamında örnek olarak tahlil edeceğimiz "عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَاللَّهِ أَنِيبُ" (Şûrâ 42/10) ayetindeki vakf yeriyle ilgili olarak Secâvendî'nin kullandığı ifade şöyledir:

"... nedeniyle **vakf bulunduğu söylenmiştir; fakat ... dolayı buna itibar edilmez**). Aynı lafızlarla dile getirilmemiş olsa da bu ifadelerin bizim bir formül ve kavramlaştırma olarak belirlediğimiz "قد قيل، والوصل أولى" üslûbuna, yani, "Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır." formülüne denk düştüğü görülmektedir (Arapça ve Türkçe koyu işaretli kelimeler, formülün aslını oluşturan unsurlara denk gelen kısımlara tekabül etmektedir).

²⁴ Bu konuda net bir sayı vermek daha detaylı ve titiz bir araştırmayı gerektirmektedir.

²⁵ Bu yerlerden birini oluşturan "إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ" (Nisâ 4/101) ayetinde geçen "الصَّلَاةِ" lafzındaki vakf yeriyle ilgili bir değerlendirme için bkz. Recep

Ancak makalenin hacminin sınırlı oluşu nedeniyle “فد قيل، والوصل أولى” üslûbunun geçtiği yerlerden Yâsîn 36/47 ve Şûrâ 42/10. ayetleri tahlil etmekle yetineceğiz.

1. Yâsîn 36/47. Ayetteki Vakf İşareti

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ
قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ
أَطَعَمَهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

Yine onlara, “Allah’ın size verdiği nimetlerden hayırlı işlerde harcayın; açları doyurun.” denildiği zaman, inkâr edenler iman edenlere, “Dileseydi Allah onları doyururdu, onları biz mi doyuracağız? Siz açıkça saçmalyorsunuz!” derler.²⁶

Yasin sûresinin 47. ayetinde,²⁷ infakta bulunmaları ve ihtiyaç sahiplerini doyurmaları istenen inkârcıların bu talebe karşılık “أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعَمَهُ” (Dilediği takdirde Allah’ın doyuracağı bu kimseleri biz mi doyuralım?) şeklinde cevap verdikleri belirtilmektedir. Cevabın devamında da inkârcıların, bu talebi dile getirenlere yönelik “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” (Siz açıkça saçmalyorsunuz.) dedikleri anlatılmaktadır. Yapmış olduğumuz bu izahtan ve yukarıda aktardığımız mealden de anlaşılacağı üzere, “Siz açıkça saçmalyorsunuz.” ifadesi de inkârcıların, kendilerini iyilik ve hayır hasenat yapmaya davet eden kişilere verdikleri cevaba dâhildir. Bu izah tarzına göre, “أَطَعَمَهُ” kelimesiyle cevap cümlesinin son bulmadığı, bilakis devam ettiği anlaşılmaktadır. Buna mukabil, Türkiye’deki Mushaflarda, inkâr edenlerin cevabının ilk kısmının son kelimesi konumundaki “أَطَعَمَهُ” lafzı üzerinde “ق” rumuzunun bulunduğu görülmektedir. Oysa “أَطَعَمَهُ” lafzında durulması halinde cevap cümlesinin tamamlandığı ve “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” cümlesinin

Koyuncu, “Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 15, sy 1 (2015): 180-81.

²⁶ Meal için bkz. Abdulkadir Şener, Cemal Sofuoğlu ve Mustafa Yıldırım, çev., *Yüce Kur’an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli* (İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014), 442; Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, çev., *Kur’ân-ı Kerim Meâli* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 442.

²⁷ Bu ayetteki “ق” rumuzuyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Coşkun, “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ Örneği)”, 758.

yeni ve bağımsız bir cümle olduğu izlenimi ortaya çıkmakta ve cümlenin kim tarafından ve kimlere söylendiği hususu muallakta kalmaktadır.

Yâsîn sûresinin bu ayetini örnek olarak seçmemizin nedeni de "أَطْعَمَهُ" üzerindeki "ق" rumuzu nedeniyle bu lafızda durularak devamında gelen "إِنَّ" ifadesiyle başlangıç yapıldığında, ayetin tercihe şayan manasından farklı bir anlamın ortaya çıkma ihtimalinin bulunmasıdır. İlerleyen satırlarda görüleceği üzere, konuya değinen Secâvendî ve diğer vakf ve ibtidâ müellifleri de meseleyi bu yönüyle ele almışlardır. Secâvendî'nin görüşü şu şekildedir:

{أَطْعَمَهُ - ق-} قَدْ قِيلَ. وَلَكِنَّ الْوَصْلَ أَوْجِبُ لِقَوْلِ الْبَدَأِ بِمَا لَا يَقُولُهُ مُسْلِمٌ.

Ayetteki "أَطْعَمَهُ" lafzında vakf bulunduğu söylenmiştir. Buna mukabil, Müslüman olan hiç kimsenin söylemeyeceği bir sözle cümleye başlamak²⁸ adına burada durmayı vasletmek gerekir.²⁹

İbnü'l-Enbârî (ö. 328/940) ve Dânî (ö. 444/1053), Yâsîn sûresinin 47. ayetiyle ilgili herhangi bir vakf yeri tayin etmemiştir.³⁰ Nehhâs (ö. 338/950) ve İbnü'l-Evs el-Mukrî (ö. 341/952) ise bu ayet bağlamında sadece son kelime olan "مُطَبِّحِينَ" lafzında vakf yeri belirlemiştir.³¹ İbnü'l-Enbârî, Dânî, Nehhâs ve İbnü'l-Evs bu sûrenin 47. ayetindeki "أَطْعَمَهُ" lafzıyla ilgili bir açıklama yapmadığına ya da bir rumuz kullanmadığına göre bu âlimlere göre "أَطْعَمَهُ" lafzı vakfa konu değildir, diğer bir deyişle, bu kelime üzerinde vakf yoktur. Bu âlimlere göre bu lafızda durulmayı vasledilmesi gerekir.

²⁸ Secâvendî muhtemelen, "أَطْعَمَهُ" lafzında durulduğu takdirde "إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا فِي صَلَاحٍ مُّطَبِّحِينَ" ifadesinin başlangıç cümlesi olacağı, dolayısıyla bunun müminler tarafından söylenmiş olma ihtimalinin ortaya çıkmasını kastetmektedir. Ancak Secâvendî'nin ifadeleri, müminlerin bu sözü kime söylemiş olduğu konusunda bir tespit bulunmaya yetmemektedir. Bu yüzden buna dair net bir şey söylememek daha isabetli olacaktır.

²⁹ Secâvendî, 'İlelü'l-Vukûf, 3: 848; Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 358.

³⁰ Ebû Bekir Muhammed b. Kasım b. Muhammed b. Beşşâr İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, nşr. Abdürrahim et-Tarhûnî (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007), 449-50; Ebû Amr Osman b. Said Dânî, *el-Müktefâ fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, nşr. Cemâlüddîn Muhammed Şeref (Tantâ: Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006), 195.

³¹ Ayetin son kelimesi olan "مُطَبِّحِينَ" lafzında Nehhâs tam vakf olduğunu söylemiş; İbnü'l-Evs el-Mukrî "مُطَبِّحِينَ" lafzından sonra kullandığı "ك" rumuzuyla ayetin sonunda kâfi vakf olduğuna işaret etmiştir. Bkz. Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî Nehhâs, *el-Kat' ve'l-İ'tinâf*, nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), 432; Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed İbnü'l-Evs el-Mukrî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 31), 43a.

Ebü'l-'Alâ el-Hemedânî (ö. 569/1173) "أَطْعَمَهُ" lafzından sonra "ح" rumuzunu kullanmış, yani burada vakf-ı hasen bulunduğuna işaret etmiş, fakat buna dair herhangi bir gerekçe zikretmemiştir.³²

V/XI. asır âlimlerinden Umânî de³³ bu kelimeye vakf bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak "Ayetteki 'أَطْعَمَهُ' lafzından sonra vakf yapılacağını söyleyenler hata etmiştir. Çünkü bu kelimenin devamında gelen ifadeler kâfirlerin sözüne dâhildir." diyerek "أَطْعَمَهُ" lafzında vakf yapılmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁴

Kastallânî (ö. 923/1517) "أَطْعَمَهُ" lafzından sonra vakf-ı nâkis işareti olan

³² Hemedânî ayet sonunda kullandığı "ك" rumuzu ile "مُطَبِّينَ" lafzında kâfi vakf bulunduğuna işaret etmiştir. Bkz. Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî, "Kitâbü'l-Hâdî fî İlmi'l-Mekâtî' ve'l-Mebâdî" (İstanbul: Topkapı sarayı Kütüphanesi, A150), 151a.

³³ Müellifin nisbesini gösteren "العَمَانِي" lafzı, yazılış itibarıyla hem Ammânî hem de Umânî (Ummânî) şeklinde okunmaya müsaittir. Bu yüzden müellifin nisbesi konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Nisbesinin Ammânî olduğu kabul edildiği takdirde müellif bugünkü Ürdün'ün başkenti olan Amman şehrine, Umânî olduğu kabul edildiği takdirde ise ülkemizde daha ziyade Umman olarak bilinen Umân Sultanlığı'nın bulunduğu bölgeye nisbet edilmiş olmaktadır. Eseri tahkik edenler de müellifin nisbesinin Ammânî mi yoksa Umânî mi olduğu konusunda farklı kanaatler belirtmişlerdir. Eserin baştan Nisâ suresinin sonuna kadar tahkikini yapan Hind bint Mansur, müellifin nisbesinin "Ammâni" şeklinde olduğunu belirtmiştir. Bkz. Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Saîd Umânî, "el-Mürşid fi'l-Vukûf alâ Mezâhibi'l-Kurrâi's-Seb'a ve Ğayrihim min Bâki'l-Eimmeti ve'l-Müfessirîn... -min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ-" (Yüksek Lisans Tezi, haz. Hind bint Mansûr b. Avn el-Abdelî, Mekke, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1423), 28 (muhakkikin girişi). Eserin Mâide suresinden Nâs suresine kadarki kısmını tahkik eden Muhammed b. Hammûd ise müellifin nisbesinin Umânî olduğunu öne sürmüş ve bunu çeşitli delillerle ispat etmeye çalışmıştır. Bkz. Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Saîd Umânî, "el-Mürşid fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ -min Bidâyeti Süreti'l-Mâide ilâ Âhiri Süreti'n-Nâs-" (Yüksek Lisans Tezi, haz. Muhammed b. Hammûd, Mekke, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1423), 1: 1, 1: 42-45 (muhakkikin girişi). İlâveten, "Umân" Türkiye'de "Ummân" olarak telaffuz edilmekle birlikte, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki maddede "Umân" şeklinde yazılmıştır. Krş. Mustafa L. Bilge, "Uman", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012), 42: 140. Ayrıca *Ansiklopedide* "Umânî"nin kendisi hakkında madde bulunmamakla birlikte, "Zekeriyâ el-Ensârî" maddesinde, kendisinden "Umânî" olarak bahsedilmiştir. Krş. Ahmet Özel ve Cengiz Kallek, "Zekeriyâ el-Ensârî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 44: 214. Hem Hammûd'un öne sürdüğü deliller makul geldiği için hem de *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ndeki kullanımları göz önünde bulundurarak çalışmamızda müellifin nisbesini "Umânî" şeklinde yazmayı tercih ettik.

³⁴ Umânî, "el-Mürşid", 2: 595. (Çalışmamızda tahlil ettiğimiz ayetler içerisinde Mâide sûresinden önceki sûrelerden ayetler bulunmadığı için *el-Mürşid*'in Mâide sûresinden sonraki kısmını kapsayan ve Muhammed b. Hammûd tarafından yapılan tahkikini kullandık. Dolayısıyla müellifin nisbesi hakkında bilgi verdiğimiz bir önceki dipnot dışında, Umânî'nin eserine yapılan atıflarda sadece Muhammed b. Hammûd tarafından gerçekleştirilen tahkike atıf yapıldığını hatırlatmak gerekir).

"ن" rumuzunu kullanmıştır. Bu durumda Kastallânî'ye göre "أَطَعَمَهُ" lafzında durulmaması gerekir. Zira nâkis vakf, durulması halinde kelamın eksik kaldığı anlamına gelir. Buradaki vakfın nakis olmasının gerekçesini zikrederken Kastallânî de "Zira devamında gelen ifadeler önceki cümlenin tamamlayıcı unsurudur (yani inkârcıların cevabına dâhildir)." demektedir.³⁵

Ayetteki "أَطَعَمَهُ" lafzıyla ilgili en detaylı izahı Zekeriyâ el-Ensârî (ö. 926/1520) ve Üşmûnî (XI/XVII. asır âlimlerinden) yapmıştır. "أَطَعَمَهُ" lafzında vakf bulunmadığını açıkça belirten her iki âlim bunun gerekçesini kısaca şöyle izah etmiştir:

"أَطَعَمَهُ" lafzının devamında gelen "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" ifadesi, inkârcı cimrilerin "Allah'ın fakir kıldığı kimseleri biz mi doyuracağız?" şeklindeki sözlerinin devamı niteliğindedir. Buna göre 47. ayetin sonundaki "مُبِينٍ" lafzına kadar vakf bulunmadığı konusunda görüş birliği vardır. Zira küfr ve iman konusundaki iki özellik ayette sarahaten aktarıldığına göre, "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" sözünü kullanan kişilerin kâfirler, sözlerin söylendiği muhatapların ise müminler olması gerekmektedir. "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" ifadesinin kâfirlerin sözüne dâhil olabilmesi için ise "أَطَعَمَهُ" lafzı üzerinde vakf yapılmaması icap etmektedir.³⁶

Vakf yerleriyle ayetlerin manası arasında sıkı bir irtibat söz konusudur. Ayetlerdeki vakf yerleriyle ilgili olarak hem tefsirlere hem de vakf ve ibtidâ alanında telif edilen eserlere müracaat edilmesi, bu irtibatın doğal bir sonucudur. Aradaki sıkı irtibata rağmen, her iki telif türünün meseleyi ele alış tarzları ve istilahları tam olarak aynı değildir.

Manayı tespite çalışan müfessirler, genelde meseleyi daha ziyade dil ve tefsir terminolojisiyle izah etmekle yetinir; vakf ve ibtidâ istilahlarını bu konuda yazılmış müstakil eserler kadar kullanmazlar. Diğer bir deyişle müfessirler ayetlerdeki durak yerlerini ve vakf çeşitlerini her zaman açık ve

³⁵ Kastallânî ayet sonunda ise "ك" rumuzunu kullanarak "مُبِينٍ" lafzında kâfi vakf bulunduğunu belirtmiştir. Krş. Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât li-Funûni'l-Kırâât* (Medine: Mücemma'u'l-Melik Fahd, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1434), 8: 3485.

³⁶ Ebü Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî Ensârî, *el-Maksid li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, (*Menâru'l-Hüdâ ile birlikte*), nşr. Şerif Ebü'l-Alâ el-Adevî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002), 641; Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerim Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ fi Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, nşr. Muhammed b. İyd eş-Şabânî (Beyrut: Dâru's-Sahâbe, 2008), 491.

net olarak vakf ve ibtidâ istilahlarını kullanmak suretiyle belirtmezler. Bunun yerine meseleyi cümlenin yapısı, yani nahiv ve sözdizimi açısından değerlendirerek ayetin manasını tespit etmeye çalışırlar. Eğer cümleyle ilgili farklı ihtimaller ve manalar söz konusu ise bunu belirtirler. Böylece bir müfessir, yaptığı cümle tahlilleriyle ayetin dilsel açıdan manasını ortaya koymaya çalışır.

Ayetin en doğru veya doğruya en yakın manasına uygun olarak Kur'an'ın okunmasını sağlamayı amaçlayan vakf ve ibtidâ müellifleri ise bu manaya göre ayette vakfın/vakfların nerede bulunduğu ve kategorisi hakkında bilgi vermeyi amaçlarlar. Genelde dil ve tefsir alanında belli bir birikime sahip olan vakf ve ibtidâ müellifleri durak yerleriyle ilgili izah ve tercihleri, kendi birikimleri sayesinde yaptıkları gibi, zaman zaman yararlandıkları kaynakları da zikretmek suretiyle müfessirlerin izah ve görüşlerinden istifade ederler. Kur'an'ın manaya uygun bir şekilde okunmasını hedefleyen vakf ve ibtidâ müellifleri tefsir ve dil istilahlarının da ötesine geçerek, Kur'an okuyanlara kolaylık sağlamak amacıyla vakfın türünü isim ya da rumuz olarak belirtirler.

Gerek burada incelediğimiz, Yâsîn sûresinin 47. ayetinde geçen “أَطْعَمَهُ” lafzındaki, gerekse makalemizin ilerleyen sayfalarında tahlil edeceğimiz diğer ayetlerdeki vakf yer ve rumuzlarıyla ilgili izahlarda tefsirlerden yararlanmamız, yukarıda dile getirdiğimiz irtibatla alakalıdır. Benzer şekilde, tefsirlerde ve vakf-ibtidâ literatüründe meselenin ele alış biçiminde ve kullanılan istilahlardaki benzerlik ve farklılıkların, her iki telif türünün yukarıda kısaca dikkat çektiğimiz özellikleriyle irtibatlı olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Yaptığımız bu tespit ve hatırlatmadan sonra Yâsîn sûresi 47. ayetteki “أَطْعَمَهُ” lafzının devamında gelen “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” cümlesiyle ilgili olarak tefsirlerde yer alan izahlara geçebiliriz.

Yâsîn sûresi 47. ayetteki “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” ifadesinin cümledeki konumuna ve bu sözün kime ait olduğuna dair tefsirlerde üç farklı ihtimal dile getirilmiştir. Bu ihtimallerden birine ve en güçlü olanına göre “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” ifadesi, inkâr edenlere ait olup bunun hemen öncesinde yine onlardan aktarılan “أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطْعَمَهُ” sözlerinin devamı niteliğindedir. Buna göre inkâr edenler, kendilerini infakta bulunmaya davet edenlere, “*Dilediği takdirde Allah'ın doyuracağı bu kimseleri biz mi doyuralım? [Böyle bir şeyi bizden istemeniz nedeniyle] açıkça saçmalyorsunuz!*” demektedir. Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Vâhidî (ö. 468/1076), Begavî (ö.

516/1122) ve Tâhir b. Âşur (ö. 1973) ayeti bu ihtimal çerçevesinde tefsir etmiş, başka bir görüş zikretmemiştir.³⁷ Ayetle ilgili yaptığı izahlar Fahreddin Râzî'nin de ayeti bu ihtimale göre tefsir ettiğini göstermektedir.³⁸

Ayetteki "إِنَّ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" cümlesinin kime ait olduğuyla ilgili ikinci ihtimal ise bu sözün, Allah tarafından müşriklere yönelik söylenmiş olmasıdır. Bu durumda ayetin ilgili kısmının manası, "Dilediği takdirde Allah'ın doyuracağı bu kimseleri biz mi doyuralım?" diyen müşriklere Allah Teâlâ "Bu sözünüz nedeniyle siz açıkça dalalet üzeresiniz!" demiş olmaktadır. Hemen belirtelim ki incelediğimiz tefsirler arasında bu manayı ayetin tefsirinde tek bir izah olarak zikreden müfessir yoktur. Bilakis, bu manayı birinci ihtimalle ya da biraz sonra aktaracağımız üçüncü ihtimalle birlikte zikreden müfessirler vardır. Taberî (ö. 310/923), Mâtürîdî (ö. 333/944), Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983), Mâverdî (ö. 450/1058), İbn Atıyye (ö. 541/1147), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Tabersî (ö. 548/1154) gibi müfessirler eserlerinde her iki ihtimale yer vermiştir. Bu müelliflerden Taberî birinci görüşün daha isabetli olduğunu sarahaten belirtmiştir.³⁹ Ayrıca ayeti birinci ihtimale göre tefsir eden İbn Kesîr (ö. 774/1373), ardından Taberî'nin tefsirinde geçen diğer (yani, ikinci) görüşü de zikretmiş, fakat bunu zayıf olarak nitelendirmiştir.⁴⁰ Mâtürîdî, Semerkandî, Mâverdî, İbn Atıyye, İbnü'l-Cevzî ve Tabersî birinci ihtimali, yani, bu ifadenin inkâr edenlerin müminlere söylediği sözün bir devamı niteliğinde olduğu görüşünü birinci sırada zikretmiş, fakat herhangi bir tercihte bulunmamışlardır.⁴¹

³⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, nşr. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002), 3: 581; Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî en-Nisâbü'rî Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1995, t.y.), 3: 515; Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud Begavî, *Meâlimü't-Tenzil*, nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr vd., 1411 (h.) (Riyad: Dâru Tayyibe, t.y.), 7: 20; Muhammed Tâhir b. Âşur İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984), 23: 33.

³⁸ Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 26: 85-86.

³⁹ Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hecc, ts.), 19: 450.

⁴⁰ Ebü'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, nşr. Mustafa Seyyid Muhammed, Mustafa Seyyid Reşad v.dğr. (Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000), 11: 366-367.

⁴¹ Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, nşr. Mustafa Yavuz; Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008), 12: 91; Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, nşr. Ali Muhammed Müavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd-Zekeriyya Abdülmecîd en-Nûtî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 3: 102; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, nşr. es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim (Beyrut:

“إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” ifadesinin kime ait olduğuyla ilgili olarak bazı tefsirlerde üçüncü bir ihtimal daha zikredilmiştir. Buna göre “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” ifadesi, inkâr edenlerin “أَنْطَعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ أَطَعَمَهُ” şeklindeki sözlerine karşılık, Hz. Peygamber’in ashâbı tarafından dile getirilmiştir. Kurtubî (ö. 671/1273) ve Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) buraya kadar zikrettiğimiz ihtimallerin üçünü de ayetin tefsirinde aktarmıştır. Herhangi bir tercihte bulunmayan Kurtubî, ayetin nüzûl sebebi olarak fakir fukaraya sürekli destek sağlayan Hz. Ebûbekir ile Ebû Cehil arasındaki bir diyalogu aktarmıştır. Bu diyaloga göre Ebû Cehil, Hz. Ebubekir’e “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” anlamında sözler söylemiş ve bu ayet nazil olmuştur.⁴² Muhyiddin Derviş de Kurtubî’nin konuya dair açıklamalarını nakletmiştir.⁴³ Ebû Hayyân da her üç görüşü zikretmiş, fakat ayetin zahirinden anlaşılana göre “إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ” ifadesinin inkâr edenlerin müminlere yönelik sözlerinin devamı olduğunu belirtmiştir.⁴⁴ Bu arada, inceleme imkânı bulduğumuz tefsirlerde bu görüşe ilk olarak Sa’lebî’nin (ö. 427/1035) tefsirinde rastladığımızı belirtmek gerekir.⁴⁵ Ancak Sa’lebî bu izahı, ikinci ihtimal olarak aktarmıştır. Onun eserinde, ikinci ihtimal olarak zikrettiğimiz görüşe ise yer verilmemiştir. Yani Sa’lebî’nin tefsirinde, bizim birinci ve üçüncü sırada verdiklerimiz olmak üzere toplamda iki ihtimal mevcuttur.

Vakf ve ibtidâ müelliflerinin ve müfessirlerin görüşlerini kısaca toplamak ve değerlendirmek gerekirse sadece Hemedânî kullandığı “ح” rumuzuyla bu ayetteki “أَطَعَمَهُ” lafzında vakf-ı hasen bulunduğu işaret etmiştir. Diğer vakf ve ibtidâ müelliflerinden hiçbiri bu kelime üzerinde herhangi bir vakf yeri tayin etmemiştir. Nitekim İbnü’l-Enbârî, Nehhâs, İbnü’l-Evs, Dâni bu kelime üzerinde herhangi bir vakftan söz etmemiş ve

Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 5: 21-22; Ebû Muhammed Abdülhakk b. Atıyye İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-Vecîz*, nşr. Komisyon (Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2007), 7: 253; Ebû’l-Ferec Cemalüddin İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr fî İlmi’t-Tefsîr* (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî - Dâru İbn Hazm, 2002), 1174; Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen Tabersî, *Mecmau’l-Beyân fî Tefsîri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1994), 8: 212.

⁴² Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Muhammed Enes Mustafa Hınn, Muhammed Mutezz Kerimuddin (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2006), 17: 457-458.

⁴³ Muhyiddin Derviş, *İrâbü’l-Kur’ân* (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr - Yemâme, 1999), 23: 336.

⁴⁴ Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhîr*, nşr. Mâhir Habbûş v.dğr. (Dımaşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2015), 18: 119.

⁴⁵ Krş. Ebû İshak Ahmed es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, nşr. Ebû Muhammed b. Âşur (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 8: 130.

herhangi bir rumuz kullanmamıştır. Umânî, Kastallânî, Ensârî ve Üşmûnî ise "أَطْعَمَهُ" lafzında vakf bulunmadığını, gerekçesiyle birlikte açıkça zikretmiştir. Secâvendî de kullandığı "قد قيل" formu vasıtasıyla burada vakf bulunduğunu söyleyenlerin olduğunu, buna mukabil, "أَطْعَمَهُ" lafzında durulmayıp vasledilmesinin gerekli olduğunu sarahaten belirtmiştir.

Tefsirlerde, "أَطْعَمَهُ" lafzında vakf bulunup bulunmadığının gerekçesi ya da belirleyicisi konumundaki "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" sözünün kime ait olduğuyla ilgili üç ihtimal zikredilmiştir. "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" ifadesinin inkâr edenlerin sözünün bir devamı olarak takdir edilmesi, ayetin bağlamına daha uygun düştüğü gibi, konuyu ele alış biçimleri ve tercihleri bakımından müfessirlerin genel kanaatinin de bu yönde tezahür ettiğini söylemek mümkündür. Bu durumda hem ayetin tercihe şayan manası hem de başta Secâvendî olmak üzere, vakf ve ibtidâ müelliflerinin ekseriyetinin görüş ve tercihleri bakımından "أَطْعَمَهُ" lafzında durulmamasının daha uygun olduğu anlaşılmaktadır. Kaldı ki "ق" rumuzuna ilişkin yapılan tarifler açısından da uygulamada bu kelimedeki vasledilmesi daha evladır. Dolayısıyla bu kelime üzerinde vakf yapılması halinde, teorideki bilginin pratikte dikkate alınmaması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır.

Yâsîn sûresinin 47. ayetinin okunmasıyla ilgili uygulamalara baktığımızda, İshak Daniş, Suud İbrahim eş-Şureym, Muhammed Sıddık el-Minşâvî⁴⁶ ve Abdullah el-Cuhenî'nin bu kelimedeki vaslettiği görülmektedir. Abdüssamet kelime üzerinde durmakta, fakat daha sonra geriden alarak tilavetini sürdürmektedir. Hafız Osman Şahin, Tayyar Altıkulaç, Bünyamin Topçuoğlu, Erhan Mete, Davut Kaya, Mehmet Çevik, Abdurrahman es-Südeys ve Mahir el-Muaykilî ise "أَطْعَمَهُ" lafzında durup, peşinden gelen "إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ" ifadesiyle başlangıç yaparak bu ayeti okumaktadır.⁴⁷

2. Şûrâ 42/10. Ayetteki "تَوَكَّلْتُ" Lafzındaki Vakf İşareti

Secâvendî'nin "قد قيل" formunu, "قد قيل، والوصل أولى" (Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) anlamında kullandığı bir diğer yer ise

⁴⁶ Minşâvî'ye ait ses dosyaları "Kur'an-ı Kerim 3.0" programında açılmamıştır. Bu yüzden, Yâsîn 36/47. ayete ilişkin onun kıraatine şu adres vasıtasıyla ulaştık: <https://www.mp3quran.net/ar/minsh/36> [27.01.2022].

⁴⁷ Krş. Yâsîn 36/47. "Kur'an-ı Kerim 3.0".

Şûrâ 42/10. ayetteki “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ” lafzıdır. İlk olarak ayetin metnini ve mealini hatırlamak uygun olacaktır.

وَمَا اخْتَلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ
فَحُكْمُهُ إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿١٠﴾

Ey Peygamber de ki: “Üzerinde tartıştığınız, ayrılığa düştüğünüz konularda doğru hükmü verecek olan Allah'tır. İşte O Allah, benim rabbimdir, ben yalnız O'na güvenirim ve sadece O'na yönelirim.”⁴⁸

Şûrâ sûresinin 10. ayetinin baş tarafında “Üzerinde tartışılan, görüş ayrılığına düşülen konularda doğru hükmü Allah'ın vereceği” beyan edilmiştir. Devamında Peygamberimizden “Benim ilahım, sizin taptığınız putlar değil, Allah'tır.” (ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبِّي) demesi, ayetin son kısmında ise “Ben yalnız O'na güvenirim ve sadece O'na yönelirim.” (عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ) demesi istenmiştir.

Ayetle ilgili üzerinde duracağımız husus, ayetin son kısmındaki “عَلَيْهِ” ifadesidir. Zira bu ifade, biri diğerine atfedilen iki cümleden oluşmaktadır. Bu cümlelerden ilki “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ”, diğeri ise buna atfedilen “وَإِلَيْهِ أُنِيبُ” ifadesidir. Birinci cümle olan “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ”den sonra Türkiye'deki Mushaflarda “ق” rumuzu bulunmaktadır. Bu işaretin, Secâvendî'nin *‘İlelü'l-Vukûf* adlı eserindeki “قَدْ قِيلَ” ifadesi ve bunun peşinden aktardığı gerekçeye binaen konulduğu anlaşılmaktadır. Zira Secâvendî gerçekten de “قَدْ قِيلَ” formülünü kullanarak birileri tarafından burada vakfın uygunluğunu dile getirmiştir. Ancak onun devamında yaptığı izah, burada vakf yapılmamasının daha uygun olduğu kanaatinde olduğunu göstermektedir. Maksudımızı daha iyi anlatabilmek adına Secâvendî'nin ifadelerine göz atmakta fayda vardır:

{ تَوَكَّلْتُ - ز - } قَدْ قِيلَ لِأَنَّ قَوْلَهُ: «أُنِيبُ» مُسْتَقْبَلٌ وَتَوَكَّلْتُ مَاضٍ.

وَلَكِنْ فِي عَطْفِ الْجُمْلَتَيْنِ لَا يُعْتَبَرُ ذَلِكَ.

Ayetteki “تَوَكَّلْتُ” üzerinde vakf yapılması gerektiği söylenmiştir. Zira ikinci cümledeki “أُنِيبُ” kelimesi, gelecek zaman anlamına muhtemel olan fiili

⁴⁸ Meal için bkz. Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, 482; Mustafa Öztürk, çev., *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 541.

muzâridir; birinci cümledeki "تَوَكَّلْتُ" ise geçmiş zaman ifade eden fiil-i mazidir [Yani, "أَنِيبُ" lafzı, "تَوَكَّلْتُ" kelimesine atfedildiği için normal kural gereği matuf ile matuf aleyh arasında durulmaması gerekse bile,⁴⁹ iki cümlelerin zaman kipi farklı olduğundan ayetteki "تَوَكَّلْتُ" üzerinde vakf yapılması gerektiği söylenmiştir]. Bununla birlikte, cümlelerin birbirine atfedilmesi durumunda zaman farklılığına itibar edilmez [Burada "أَنِيبُ" kelimesi, "تَوَكَّلْتُ" kelimesine değil; "وَالْيَهُ أَنِيبُ" ifadesi bir cümle olarak "عَلَيْهِ" cümlesine atfedilmiştir. Cümlelerin birbirine atfı söz konusu olduğu için de yüklemelerin zaman bakımından farklı olması nedeniyle, "تَوَكَّلْتُ" lafzında vakf yapılması gerektiği görüşü dikkate alınmaz].⁵⁰

Görüldüğü üzere, Secâvendî bu ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzında vakf bulunup bulunmaması bağlamında kullandığı "قَدْ فِئِلٌ" formülü vasıtasıyla bazılarının burada vakf olduğu yönündeki kanaatini gerekçesiyle kısaca belirtmiş, bununla birlikte, devamında bu görüşe itibar edilmeyeceğini dile getirmiştir. Secâvendî'nin bu ifadeleri, "تَوَكَّلْتُ" lafzı üzerinde durulmasına gerek olmadığı anlamına gelmektedir. Buna rağmen, "تَوَكَّلْتُ" lafzında Türkiye'deki Mushaflarda "ق" rumuzunun bulunduğu görülmektedir.

Diğer vakf ve ibtidâ müelliflerinin bu konudaki görüşleri incelendiğinde İbnü'l-Enbârî, Nehhâs, İbnü'l-Evs, Dâni ve Umânî'nin Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmadıkları görülmektedir.⁵¹ Bu durum, adı geçen müelliflerin "تَوَكَّلْتُ" kelimesinde vakf bulunmadığı kanaatini taşıdıklarını göstermektedir. Zira müellifler bir kelime üzerinde vakf bulunduğu görüşünü benimsediklerinde bunun türünü sarahaten ya da kullandıkları rumuz vasıtasıyla belirtmektedirler.

Vakfın türü konusunda aralarında farklılıklar bulunmakla birlikte, Hemedânî, Kastallânî, Ensârî ve Üşmûnî ise Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ"

⁴⁹ Vakf ve ibtidâ konusunda dile getirilen kurallardan biri de matuf ile matuf aleyh arasında durulmaması gerektiğidir. Bkz. İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 90-91; Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, 1: 135; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî Kırâati'l-Aşr*, 1: 231.

⁵⁰ Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, 3: 906; Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 385. Müellifin maksadının anlaşılması amacıyla köşeli parantezler arasında ilave izahlarda bulunulmuştur.

⁵¹ İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 464; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-İtinâf*, 462; İbnü'l-Evs el-Mukrî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 47a; Dâni, *el-Müktefâ*, 209; Umânî, *"el-Mürşid"*, 3: 665.

lafzından sonra vakf yeri belirlemiştir. Bu kelimededen sonra Hemedânî kendi sisteminde vakf-ı haseni gösteren “ح” rumuzunu,⁵² Kastallânî vakf-ı kâfi anlamına gelen “ك” sembolünü koymuş;⁵³ Ensârî ile Üşmûnî ise buradaki vakfın caiz olduğunu belirtmiştir.⁵⁴ Üşmûnî dışında bu dört âlimden hiçbiri vakfın gerekçesiyle ilgili olarak herhangi bir izah yapmamışlardır. Üşmûnî burada vakfın caiz oluşuyla ilgili olarak şu izahı yapmıştır: “تَوَكَّلْتُ” lafzı fiili mazi, ‘أَنْبِ’ lafzı ise fiili muzaridir; cümle olmayan (müfred) lafızlarda bu iki zamanın ayrılması, yani vakf yapılması uygundur. Ancak cümlelerin atfedilmesinde bu kural dikkate alınmaz; yani vakf yapma zorunluluğu yoktur.”

Çalışma kapsamında incelediğimiz tefsirler kapsamında belirtmek gerekirse ayetin son kısmını oluşturan “وَالْيَهُ أَنْبِ” cümlesiyle “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ” cümlesi arasındaki atıf ilişkisine tefsirlerde değinilmediği gibi, bu iki cümle arasında vakf bulunup bulunmadığına da temas edilmemiştir. Bu cümleleri başka açılardan ele alan müfessirlerin atıf meselesine değinmemesi, bu iki cümle arasındaki atıf ilişkisinin son derece açık oluşuyla izah edilebilir. Dolayısıyla Şûrâ 42/10. ayetteki “تَوَكَّلْتُ” lafzının, ayetin devamıyla irtibatı ve dolayısıyla kelimedede vakf yapılıp yapılmamasına dair müfessirlerin görüşüne başvurma ihtiyacı olmadığını düşünüyoruz. Buna mukabil, bu ayet bağlamında dile getirilmesi gereken bir başka husus bulunduğu dikkat çekmek icap etmektedir.

Şûrâ sûresi 10. ayetinin son kısmını oluşturan ve burada tahlil etmeye çalıştığımız “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَالْيَهُ أَنْبِ” cümlesi, birebir bu şekilde bir başka ayetin, Hûd sûresi 88. ayetinin son kısmında da geçmektedir.⁵⁵ Öyleyse Hûd 11/88. ayetin sonundaki “تَوَكَّلْتُ” lafzında durak olup olmadığı konusunda vakf ve ibtidâ müelliflerinin ne söylediğine bakmak icap etmektedir. Zira Hûd 11/88. ayet bağlamında müelliflerin yaklaşımı, Şûrâ sûresinin 10. ayetindeki “تَوَكَّلْتُ” lafzında vakf yapılıp yapılmamasına ya da bu kelimenin sonunda

⁵² Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, “*Kitâbü'l-Hâdî*”, 170b.

⁵³ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 8: 3666.

⁵⁴ Ensârî, *el-Maksûd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, 690; Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 529.

⁵⁵ Kur'an'ın başka yerlerinde de “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ” ile başlayan benzer cümleler vardır: Tevbe 9/129; Yusuf 12/67; Ra'd 13/30. Ancak Hûd sûresinin 88. ayetinin son kısmı, Şûrâ 42/10. ayetin son kısmıyla birebir aynıdır. Makalenin sınırlarını aşmamak adına, sadece bu iki ayetin son kısmını mukayese etmekle yetindik.

Türkiye'deki Mushaflarda bulunan "ق" rumuzuna dair bir kanaat verecek niteliktedir.

Hûd sûresi 88. ayetinin son kısmı "وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ" şeklindedir. Yani, bu ayet de aynen Şûrâ 42/10. ayet gibi "عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ" cümleleriyle tamamlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelediğimiz vakf ve ibtidâ kitaplarından hiçbirinde Hûd 11/88. ayetin sonundaki "تَوَكَّلْتُ" lafzından sonra vakf bulunduğunu gösteren herhangi bir rumuz ya da ifade yoktur.⁵⁶ Bir başka deyişle, vakf ve ibtida müelliflerine göre, Hûd 11/88. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzında durulmayıp vasledilmelidir. Üstelik Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzında sırasıyla hasen, kâfi ya da caiz vakf olduğunu belirten Hemedânî, Kastallânî, Ensârî ve Üşmûnî Hûd 11/88. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzıyla ilgili ise hiçbir şey söylememiştir; diğer bir deyişle, bu dört âlimin her iki ayette geçen ve birbirinin aynısı olan iki ifade kapsamında standart bir görüş öne sürmediği görülmektedir.

Kısaca toparlamak gerekirse Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzıyla ilgili herhangi bir açıklama yapmayan İbnü'l-Enbârî, Nehhâs, İbnü'l-Evs, Umânî ve Dâni bu kelime bağlamında vakf yeri belirlememiştir. "تَوَكَّلْتُ" lafzından sonra "ح" rumuzunu kullanan Hemedânî, vakfın hasen; "ك" rumuzunu kullanan Kastallânî de vakfın kâfi olduğuna işaret etmiştir. Ensârî ise buradaki vakfın caiz olduğunu söylemiştir. Bu üç âlim belirttikleri vakflara dair herhangi bir izah ya da gerekçelendirme yapmamışlardır. Buradaki vakfın kategorisini caiz olarak tespit eden Üşmûnî ise bunun gerekçesini açıklamıştır. Secâvendî'nin konuya ilişkin ifadeleri ise "تَوَكَّلْتُ" lafzında durulmamasını tercih ettiğini göstermektedir.

Görüldüğü üzere, çoğunluk vakf bulunduğuna dair bir kanaat dile getirmemiş olsa da Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzında hasen, kâfi ya da caiz vakf bulunduğunu söyleyen müellifler olmuştur. Yani vakf ve ibtidâ alimleri arasında bu kelimedeki vakf konusunda tam bir görüş birliği söz konusu değildir. Buna mukabil, Şûrâ 42/10. ayetteki "تَوَكَّلْتُ" lafzında vakf yeri

⁵⁶ Krş. İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 373; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-İtinâf*, 266; İbnü'l-Evs el-Mukrî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 26a; Dâni, *el-Müktefâ*, 120; Umânî, "el-Mürşid", 1: 246; Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, "Kitâbü'l-Hâdî", 82a; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 6: 2482; Ensârî, *el-Maksid li Telhisi mâ fî'l-Mürşid*, 384; Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 282.

belirleyenler de dâhil olmak üzere, vakf ve ibtidâ müelliflerinin hiçbiri, “عَلَيْهِ” belirlenmişler de dâhil olmak üzere, vakf ve ibtidâ müelliflerinin hiçbiri, “عَلَيْهِ” cümlesinin geçtiği Hûd 11/88. ayetteki “تَوَكَّلْتُ” lafzında herhangi bir vakftan bahsetmemiştir. Onların, bu ayetteki “تَوَكَّلْتُ” lafzında herhangi bir vakf yeri tayin etmemelerinin isabetli olduğunu düşünüyoruz. Nitekim Hûd sûresinin 88. ayetindeki “تَوَكَّلْتُ” kelimesinde Mushaf’ta da herhangi bir vakf rumuzu bulunmamaktadır. Öyleyse her iki ayette aynı cümle dizilişiyle geçen “تَوَكَّلْتُ” lafzında vakfın bulunup bulunmadığı konusunda aynı yaklaşımın sergilenmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Bu durumda nasıl ki Hûd 11/88. ayetteki “عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ” ifadesinde yer alan “تَوَكَّلْتُ” lafzında herhangi bir durak yeri belirtilmemişse aynı şekilde Şûrâ 42/10. ayetteki “تَوَكَّلْتُ” lafzında da durak yeri ya da rumuzunun tayin edilmemesi daha isabetli görünmektedir. Kaldı ki “Kur’an-ı Kerim 3.0” programı bünyesindeki kâriplerden sadece Hafız Osman Şahin ile Erhan Mete, Şûrâ 42/10. ayetindeki “تَوَكَّلْتُ” lafzında durup, kendisinden sonra gelen “وَإِلَيْهِ” ifadesiyle başlangıç yapmaktadır. Diğer on bir kârî ise Şûrâ 42/10. ayetindeki “تَوَكَّلْتُ” lafzında vasletmektedir.⁵⁷

B. Secâvendî’nin Kullandığı “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” Formunun Tahlili

Secâvendî’nin *‘İlelül-Vukûf* adlı eserinde kullandığı “قد قيل” formunun bir diğer açılımı ise “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” (Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) şeklindedir. Her zaman birebir aynı kelimelerle “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” şeklinde tezahür etmese de⁵⁸ bu açılıma denk düştüğü

⁵⁷ Krş. Şûrâ 42/10. “Kur’an-ı Kerim 3.0”. Minşâvî’ye ait ses dosyaları “Kur’an-ı Kerim 3.0” programında açılmamıştır. Bu yüzden, Şûrâ 42/10. ayete ilişkin onun kıraatine şu adres vasıtasıyla ulaştık: <https://www.mp3quran.net/ar/minsh/42> [27.01.2022].

⁵⁸ Nitekim burada örnek olarak tahlil edeceğimiz Kehf 18/4. ayetin sonundaki vakf yeriyle ilgili olarak Secâvendî’nin kullandığı ifade şu şekildedir:

“{وَلَدًا - ز -} قد قيل، لأنَّ الجملة بعده تصحح صفة له والبدء إخبار. والوقف أوضح، لأنَّ مؤنهم ولد مطلق، غير مؤنصوف.” (...dan dolayı bu kelime **vakf bulunmadığı söylenmiştir**. Fakat ...dan dolayı bu kelime **vakf yapmak daha açıktır**). Bu ifadelerin bizim bir formül ve kavramlaştırma olarak belirlediğimiz “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” üslûbuna, yani, “Vakf bulunmadığı söylenmiştir, fakat vakf yapmak evladır.” formülüne denk olduğu görülmektedir. (Arapça ve Türkçe koyu işaretli kelimeler, formülün aslını oluşturan unsurlara denk gelen kısımlara tekabül etmektedir).

yerlerdeki bağlam ve üslûptan hareketle "قد قيل" formunun ikinci bir açılımını "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" şeklinde formüle etmek ve kavramlaştırmak mümkündür. Bu arada belirtmek gerekir ki "قد قيل، والوصل أولى" üslûbunun aksine, Secâvendî'nin bu üslûbu kullandığı yerler sayıca azdır. Makalenin sınırlarını çok fazla zorlamamak adına "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" üslûbunun kullanıldığı yerlerden sadece birini, Kehf 18/4. ayetin sonundaki vakf yerini tahlil edeceğiz.

1. Kehf 18/4. Ayetin Sonundaki Vakf İşareti

وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۖ
مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ
مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنَّ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ۖ

...Bu kitabın diğer bir indiriliş amacı da "Allah çocuk edindi." diyenleri uyarmaktır. Böyle diyenlerin kendilerinin de atalarının da bu konuda hiçbir bilgileri yoktur. Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar da çirkin! Onların bu sözü katıksız bir yalandır.⁵⁹

Kehf sûresinin "وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا"⁶⁰ ayetinin sonundaki "وَلَدًا" lafzında vakf bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa bu vakfın mertebesinin ne olduğu konusundaki görüşlerin arkasında yatan en önemli etken, beşinci ayetin hemen başında geçen "مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ" ifadesinin nahiv ve söz dizimi açısından konumu ve bu ifadedeki "بِهِ" zamirinin mercinin ne olduğudur. Her iki konu hakkında derli toplu bilgi tefsirlerde bulunmaktadır. Bu yüzden, bu ayet çerçevesinde ilk olarak müfessirlerin görüşlerinin aktarılıp vakf ve ibtidâ müelliflerinin görüşlerine ise daha sonra yer verilmesi, konunun anlaşılması açısından daha doğru olacaktır.⁶¹

Beşinci ayetin başındaki "مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ" ifadesinin irabı ve buradaki "بِهِ" zamirinin mercii hakkında en detaylı ve sistematik bilgiyi İbn Atıyye ve ondan nakilde bulunduğu anlaşılın Ebû Hayyân ile Semîn el-Halebî (ö.

⁵⁹ Meal için bkz. Şener, Sofuoğlu ve Yıldırım, *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*, 292-93.

⁶⁰ Kehf 18/4.

⁶¹ Ayetlerin sonunda vakf yapılıp yapılmaması konusundaki temel yaklaşımlara dair bir değerlendirme için bkz. Yarız. "Âyetlerin Sonunda Vakf Meselesi". İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi] 9, sy 1 (2018): 161-172.

756/1355) vermiştir. Dolayısıyla her iki meseleyle ilgili ihtimalleri İbn Atıyye'nin tefsirinden yararlanarak aktarmaya çalışacağız. Diğer müfessirlerin görüşlerini ise bu ihtimallere yakınlığı açısından yeri geldikçe metin içerisinde veya ilgili dipnotlarda belirteceğiz.

İbn Atıyye “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ” ifadesinin irabı ve buradaki “بِهِ” zamirinin mercii hakkında çeşitli ihtimallerden bahsetmiştir.⁶² Birinci ihtimale göre, zamirin mercii bir önceki ayetteki “قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا” ifadesinde mündemiç olan “söz (القول)”dür.⁶³ Buna göre, bu sözü söyleyenler söylediklerinin nereye vardığını, akıbetini bilmeden söylemektedirler. Bu durumda “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ” cümlesi hal konumunda olup dördüncü ve beşinci ayetlerin bu kısmı “*Cahilane bir şekilde, 'Allah çocuk edinmiştir' diyenleri uyarması için... [Allah kuluna bu kitabı indirmiştir].*” gibi bir mana ifade eder.

İbn Atıyye'nin aktardığı ikinci ihtimale göre beşinci ayetteki “بِهِ” zamirinin, dördüncü ayetteki “وَلَدًا” lafzına raci olması muhtemel olur. Bu durumda “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ” cümlesi, hemen kendisinden önce geçen ve bir önceki ayetin son kelimesi olan “وَلَدًا” lafzının sıfatı olur. Buna göre dördüncü ve beşinci ayetlerin ilgili kısmı “*Hakkında hiçbir bilgi sahibi olmadıkları bir çocuğu Allah'a isnad edenleri uyarması için... [Allah kuluna bu kitabı indirmiştir].*” gibi bir manaya gelir. İbn Atıyye bu görüşün Ebü'l-Abbâs el-Mehdevî'ye (ö. 440/1048-49 [?]) ait olduğunu belirtmiş ve itiraza açık olduğuna dikkat çekmiştir. Zira ayet böyle anlaşılacak olursa “Allah'a, hakkında bilgi sahibi olmadıkları bir çocuk isnad edenlerin uyarılması” gibi sonuç ortaya çıkmaktadır. Oysa bu kişilerin maksadı, bilgi sahibi olmadıkları bir çocuğu Allah'a isnad etmek değildir, yani bu kişilerin o çocuk hakkında kendilerinin de atalarının da bilgi sahibi olmadığını söylemek gibi bir maksatları yoktur (Dolayısıyla ayette uyarılması istenen kişiler de Allah'a bilgi sahibi olmadıkları bir çocuk isnad edenler değil, mutlak anlamda çocuk

⁶² İbn Atıyye'nin görüşleri için bkz. İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-Vecîz*, 5: 564.

⁶³ Semerkandî, Vâhidî, Begavî, İbnü'l-Cevzî, İbn Kesîr ve Tâhir b. Âşûr da zamirin merciiini “kavl” olarak takdir etmiştir. Tabersî ise bu ihtimalin yanı sıra zamirin merciiinin “lafza-i celal” olabileceği ihtimaline de yer vermiştir. Krş. Semerkandî, *Bahru'l-Ulûm*, 2: 289; Vâhidî, *el-Vasît*, 3: 136; Begavî, *Meâlimü't-Tenzîl*, 5: 144; Tabersî, *Mecmau'l-Beyân*, 6: 236; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, 837; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9: 102; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 15: 251.

isnad edenlerdir).⁶⁴

"Bana göre doğrusu şudur." demek suretiyle İbn Atıyye'nin açıkça tercih ettiği ihtimal ise "مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ" cümlesinin başlangıç cümlesi olmasıdır.⁶⁵ Zira dördüncü ayetteki "فَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا" ifadesiyle Allah'a çocuk isnad eden kâfirlerin sözünü aktarılmış, beşinci ayette ise Allah onların bu konu hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadıklarını bildirmiştir. Dolayısıyla irabtan mahalli olmayan bu cümle başlangıç cümlesidir. Buna göre ayetlerin bu kısmı "Allah çocuk edinmiştir" diyenleri uyarması için... [Allah kuluna bu kitabı indirmiştir]. Böyle diyenlerin kendilerinin de atalarının da bu konuda hiçbir bilgisi yoktur." Semîn el-Halebî de "مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ" ifadesinin başlangıç cümlesi kabul edilmesini ayetin zahirine en uygun ihtimal olarak nitelendirmiştir. Bu cümlenin, söz konusu yakışıksız iddiayı dile getirenlerin cehaletini haber vermek amacıyla sevk edildiğini belirtmiştir.⁶⁶ Daha önce de belirttiğimiz üzere, İbn Atıyye'nin yer verdiği ihtimalleri Ebû Hayyân da aktarmıştır. Ancak Ebû Hayyân'ın meseleyi ele alış biçimi, hangi görüşü tercih ettiğine dair net bir fikir vermemektedir.⁶⁷

İbn Atıyye ayrıca "بِ" zamirinin dördüncü ayetteki lafza-i celale raci olma ihtimaline de yer vermiştir. Ancak bu ihtimali bir öncekiyle aynı kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu görüşün Taberî'ye ait olduğunu⁶⁸ belirten İbn Atıyye, bu ihtimale göre beşinci ayetin söz konusu isnadı yapanlar hakkında daha ağır bir yergi ve cahillik suçlamasını ihtiva ettiğine dikkat çekmiştir. Bu ihtimale göre ayetlerin ilgili kısmı, "Allah çocuk edinmiştir" diyenleri uyarması için... [Allah kuluna bu kitabı indirmiştir]. Böyle diyenlerin kendilerinin de atalarının da Allah hakkında hiçbir bilgisi yoktur."⁶⁹

Konuyla ilgili detaylara ve farklı görüşlere girmeyen Mukâtil'in de ayete getirdiği izah "مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ" ifadesini başlangıç cümlesi olarak anladığını göstermektedir. Zira bu ifadenin hemen öncesinde Mukâtil "Allah

⁶⁴ Meselenin anlaşılması için İbn Atıyye'nin görüşlerini aktarırken ilave izahlar yapmak durumunda kaldık.

⁶⁵ Muhyiddin Derviş, ayete bu ihtimale göre anlam vermiştir. Krş. Muhyiddîn Derviş, *İ'râbü'l-Kur'ân*, 15: 436.

⁶⁶ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 7: 439-440.

⁶⁷ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-Muhîr*, 14: 215-216.

⁶⁸ Taberî'nin görüşü için bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 15: 147.

⁶⁹ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-Veciz*, 5: 564.

şöyle buyurmuştur.” diyerek beşinci ayetin tefsirine geçiş yapmıştır.⁷⁰ Onun yaptığı bu takdir, söz konusu ifadenin Allah’a ait, cümlelerin de başlangıç cümlesi olduğu anlamına gelmektedir.

“مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ” ifadesinin konumuyla ilgili görüşleri kısaca değerlendirecek olursak İbn Atıyye ve Semîn el-Halebî’nin de açıkça tercih ettiği, “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ” ifadesinin başlangıç cümlesi olduğu yönündeki ihtimal, bizce de ayetin mana ve maksadı açısından en uygun olanıdır. Zira buna göre, öncesinde “Allah çocuk edinmiştir’ diyenleri uyarması için... [Allah kuluna bu kitabı indirmiştir].” denildikten sonra, onların bu sözlerine, “Böyle diyenlerin kendilerinin de atalarının da Allah hakkında [ya da bu konuda] hiçbir bilgisi yoktur.” diye cevap verilmiş olmaktadır. Böylece söz konusu iddia açıkça reddedilmektedir.

“مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ” ifadesindeki “بِهِ” zamirinin merciinin bir önceki ayette geçen “وَلَدًا” lafzı olması ve bu doğrultuda “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ” ifadesinin de “وَلَدًا” kelimesini niteleyen sıfat konumunda bulunması ihtimalinin ise, en zayıf görüş olduğu anlaşılmaktadır. Zira sûrenin dördüncü ve beşinci ayetleri bu ihtimal çerçevesinde anlaşıldığı takdirde, “Allah’a, bilmedikleri bir çocuğu isnad edenlerin uyarılması” gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Oysa uyarılması istenen kişiler, bilmedikleri bir çocuğu isnad edenler değil, mutlak anlamda çocuk isnad edenlerdir.

Mesele, vakf ve ibtidâ kitaplarında, arka planını yukarıda anlattığımız minval üzerinde ele alınmıştır. Müellifler, “مَا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لَابَائِهِمْ” ifadesinin “وَلَدًا” lafzının sıfatı konumunda olması halinde ortaya çıkacak mana ve çağrışımı doğru bulmadıkları için “وَلَدًا” lafzında durulmaması gerektiğini savunmuşlardır. Tam da bu noktada, ilk olarak Secâvendî’nin daha sonra da diğer vakf ve ibtidâ müelliflerinin konuya dair görüşlerine bakmak uygun olacaktır.

{وَلَدًا - ز-} ⁷¹ قد قبل، لأنَّ الْجُمْلَةَ بَعْدَهُ تَصْلُحُ صِفَةً لَهُ وَابْتِدَاءً إِحْتِبَارًا.

⁷⁰ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 2: 573.

⁷¹ Secâvendî’nin eserinin ‘İlelü’l-Vukûf’ adıyla yapılan neşreden muhakkik Muhammed el-İdî’nin 3 nolu dipnotta belirttiğine göre, ayetin sonundaki “وَلَدًا” lafzında Halis Efendi Kütüphanesi nüshasında “ز”, Câmîatü’l-Melik Suûd nüshasında “ق” bulunmaktadır. Bu neşre esas teşkil eden diğer nüshalarda herhangi bir rumuz bulunmadığını belirten muhakkik, eserin metninde “ز” rumuzunu tercih etmiştir. Bkz. Secâvendî, *İlelü’l-Vukûf*, 2: 655 (3 nolu dipnot). Eserin *el-Vakf ve’l-İbtidâ* adıyla neşrini gerçekleştiren Muhsin Haşim

وَالْوَقْفُ أَوْضَحُ، لِأَنَّ مَعْنَاهُمْ وَلَدٌ مُطْلَقٌ، غَيْرَ مَوْصُوفٍ.

[Dördüncü ayetin sonundaki "وَلَدًا"] lafzından sona gelen ve [beşinci ayetin başında bulunan] "مَّا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ" cümlesi, "وَلَدًا" lafzının sıfatı olmaya ya da mübteda ile haberden meydana gelmiş bir başlangıç cümlesi olmaya elverişlidir. Bu yüzden "وَلَدًا" lafzında durmayıp vasletmenin caiz olduğu [yani bu kelimenin sonunda vakf bulunmadığı] söylenmiştir. Fakat burada vakf yapmak, daha açıktır. Zira Allah'a çocuk isnadında bulunanların sözü ve iddiası, mutlak anlamda O'na çocuk isnadıdır; herhangi bir sıfatla nitelendirilen [bilgi sahibi olmadıkları] bir çocuk değildir.⁷² ["وَلَدًا"] lafzında durulmayıp geçildiği takdirde ise "مَّا هُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ" cümlesi "وَلَدًا"nın sıfatı olacağı için, sanki "Allah onların bilgi sahibi olmadığı bir çocuk edinmiştir, diyenleri uyarman için..." gibi bir mana ortaya çıkar. Bu mananın yanlışlığı ise ortadadır.]

Bu noktada, Kehf, 18/4. ayetteki "وَلَدًا" lafzıyla ilgili olarak Secâvendî'nin kullandığı "قد قيل" ifadesinin açılımının "الوقف أول" şeklinde olduğunu hatırlatmak gerekir. Dolayısıyla müellifin burada kullandığı "قد قيل" ifadesini vasletmeyi daha uygun gördüğü "والوصل أول" formülü çerçevesinde değil, vakf yapmayı uygun gördüğü "الوقف" formülü kapsamında değerlendirmek doğru olacaktır.

Secâvendî'nin eserini, *el-Vakf ve'l-İbtidâ* adıyla neşreden Muhsin Haşim Derviş'in, müellifin "قد قيل" ifadesini ilgili dipnotta "أى يجوز الوصل (وصله بما" şeklinde izah etmiş olması yukarıdaki tespitimizi doğrular mahiyettedir.⁷⁴ Kısaca ifade etmek gerekirse, devamında kullandığı "Vakf yapmak daha açıktır." ifadesinin de delalet ettiği

Derviş ise Dimaşk Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye nüshasında "ق" rumuzunun bulunduğunu belirtmiş, fakat metinde herhangi bir rumuz kullanmamıştır. Bkz. Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 265 (1 nolu dipnot). "وَلَدًا" lafzının sonunda ülkemizdeki Mushaflarda "ق" işareti bulunmakta iken, Medine Mushafında hiçbir rumuz yoktur.

⁷² Secâvendî, *'İlelü'l-Vukûf*, 2: 655; Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 265.

⁷³ Muhakkikin bu ifadelerini "Vasletmek, yani devamındaki kelimeye geçiş yapmak caizdir" denilmiştir. 'Vasletmek caizdir' diyenlerin gerekçesini zikrettikten sonra müellifin kullandığı 'Vakf yapmak daha açıktır.' sözü de buna delalet etmektedir." şeklinde tercüme etmek mümkündür.

⁷⁴ Bkz. Secâvendî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 265 (2 nolu dipnot).

üzere, Secâvendî'nin bu ayetteki “وَلَدًا” lafzıyla ilgili kullandığı “قد قيل” ifadesinin açılımı “قد قيل لا وقف” şeklindedir. Bu bilgiler ışığında Secâvendî'nin ifadelerinin “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” formülü çerçevesinde değerlendirilmesinin ve “Vakf bulunmadığı söylenmiştir, fakat vakf yapmak evladır” şeklinde anlamlandırılmasının isabetli olacağını düşünüyoruz.

Diğer vakf ve ibtidâ müelliflerinin görüşlerine bakıldığında, Kehf 18/4. ayetteki “وَلَدًا” lafzında, İbnü'l-Evs ve Umânî dışındaki müelliflerin tamamının tam vakf bulunduğunu söylediği görülür. Umânî'nin eserinde bu ayetle ilgili herhangi bir vakf mertebesi yer almamaktadır.⁷⁵ İbnü'l-Evs ise bu ayetteki “وَلَدًا” lafzı üzerinde vakf-ı kâfi bulunduğunu söylemiş, konuyla ilgili herhangi bir izah yapmamıştır.⁷⁶ Bu iki âlim dışındaki müelliflerin çoğu vakfın mertebesini belirtmekle yetinmemiş; bir kısmı gerekçesini zikretmiş, bir kısmı ise vakf bulunmadığı yönündeki görüşü ağır bir dille eleştirmiştir.

Ebûbekir İbnü'l-Enbârî, Kehf, 18/4 ayetin sonundaki “وَلَدًا” lafzında vakf-ı tâm bulunduğunu ifade etmiş ve konuya dair şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Bu lafız üzerinde vakf yapmayı hoş karşılamayanların kerihliğini (görüşlerindeki hatayı) hesaba katmamak gerekir. Zira onların konuya dair hiçbir bilgisi yoktur.”⁷⁷ Görüldüğü üzere İbnü'l-Enbârî bu kelime üzerinde tam vakf bulunduğunu söyledikten sonra, burada vakfı kerih görenleri “kerih” olarak nitelemiş ve bu kişilerin hiçbir ilminin bulunmadığını ekleyerek onları ağır bir dille eleştirmiştir. “وَلَدًا” lafzında, Ebû Hâtim ve diğer ilim sahiplerine göre vakf bulunduğunu belirten Nehhâs da hemen hemen İbnü'l-Enbârî'nin ifadelerine benzer bir üslûpla burada vakf yapmayı hoş karşılamayanların dikkate alınmaması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁸

Dânî ve Ensârî ise “وَلَدًا” lafzı üzerinde vakf-ı tâm bulunduğunu söylemekle yetinmiştir.⁷⁹ Hemedânî “وَلَدًا” lafzından sonra kullandığı “م” harfiyle;⁸⁰ Kastallânî de “ت” rumuzu ile kelimenin sonunda tam vakfın bulunduğunu belirtmiştir.⁸¹

⁷⁵ Umânî, "el-Mürşid", 2: 353.

⁷⁶ İbnü'l-Evs el-Mukrî, *el-Vakf ve'l-İbtidâ*, 30b.

⁷⁷ İbnü'l-Enbârî, *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*, 395.

⁷⁸ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-İ'tinâf*, 308.

⁷⁹ Dâni, *el-Müktefâ*, 142; Ensârî, *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi'l-Mürşid*, 462.

⁸⁰ Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, *Kitâbü'l-Hâdî*, 101b.

⁸¹ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 6: 2814.

Üşmûnî "وَلَدًا" üzerinde vakf bulunduğu yönünde görüş beyan etmiştir. Bunu, "surenin dördüncü ayetinin sonundaki 'وَلَدًا' lafzıyla kâfirlerin sözünün tamamlandığı ve devamındaki 'مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ' ifadesiyle yeni bir cümleye başlangıç yapıldığı" şeklinde bir gerekçeyle delillendirmiştir. Ayrıca "مَا لَهُمْ بِهِ" ifadesinin kâfirlerin "Allah bir çocuk edinmiştir." şeklindeki söylemlerini nefyettiğine, bu yönüyle de makabliyle mana bakımından alakalı olduğuna dikkat çekmiştir.⁸²

Çalışmamız muvacehesinde okuyuşlarını dinleme imkânı bulduğumuz kârîlerin tamamı, Kehf sûresinin dördüncü ve beşinci ayetlerini, dördüncü ayetin sonundaki "وَلَدًا" lafzında vakf yapmak ve beşinci ayetten başlangıç yapmak suretiyle okumaktadırlar.⁸³ Dolayısıyla kârîlerin tamamının okuyuşunun vakf ve ibtida müelliflerinin tercihiyle örtüştüğü görülmektedir.

"ق" lafzı üzerine bulunan ve zayıf bir görüşe dayandığı anlaşılan "ق" rumuzunun, "vasl alameti" şeklindeki tanım ve işlevine göre bir okuma yapılması halinde ise durum farklılaşmaktadır. Zira bu okuma, ayetin tercihe şayan olan manasıyla da vakf ve ibtidâ eserlerinin müelliflerinin tercihiyle de örtüşmeyen bir anlamın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu ayetteki "وَلَدًا" lafzı üzerinde vakfetmek daha uygundur, hatta vasledilmemesi gerekmektedir. Öyleyse Kehf 18/4. ayetin sonunda bir rumuz bulunacaksa bunun vakf yapmanın daha doğru olduğunu gösteren bir rumuz olması daha isabetli olur. Hatta vakf-ı lâzımın gerekçelerinden birinin "vasl yapıldığı takdirde vasledilen kelimenin, devamı ile sıfat-mevsuf şeklinde lafız irtibatının oluşması ihtimalinin ve buna bağlı olarak anlamın değişmesi riskinin ortaya çıkması" olduğu göz önünde bulundurulduğunda Kehf sûresinin 4. ayetinin sonu vakf-ı lâzıma da konu edilebilir.⁸⁴ Bu sayede ayetin, manasıyla örtüşmeyecek şekilde okunması ihtimalinin önüne geçilebilir.

Sonuç

⁸² Üşmûnî, *Menâru'l-Hüdâ*, 345-46.

⁸³ Krş. Kehf 18/4-5. "Kur'an-ı Kerim 3.0". Minşâvî'ye ait ses dosyaları "Kur'an-ı Kerim 3.0" programında açılmamıştır. Bu yüzden, Kehf 18/4-5. ayete ilişkin onun kıraatine şu adres vasıtasıyla ulaştık: <https://www.mp3quran.net/ar/minsh/18> [27.01.2022].

⁸⁴ Kara, "Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller", *Kilitbahir [Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, sy 18 (2021): 14-17. Konuyla ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz. Kara, "Kıraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lâzım" (Doktora Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, 2020), 45 vd.

Secâvendî'nin kullandığı “قد قيل” formunun tahlil edildiği bu makalede, söz konusu ifade kapsamında yapılan izahların Mushaf kitabetine, Kur'an tilavetine ve ilgili ayetlerin manasına yansımaları ele alınmıştır. Araştırmamız sonucunda, hem Secâvendî'nin “قد قيل” formunu kullandığı yerlere tekabül ettiği düşünülen “ق” rumuzuna ilişkin tanımlarda bilgi eksikliğinin olduğu hem de “ق” rumuzunun bulunduğu yerlerin bir kısmında uygulama hatalarına düşüldüğü tespit edilmiştir.

‘İlelü'l-Vukûf adlı esere ilişkin yaptığımız titiz ve detaylı okuma sonucunda Secâvendî'nin “قد قيل” formunu kullandığı yerlerde genelde herhangi bir rumuz belirtmediği ve buralarda çoğunlukla durak yeri bulunmamasından yana görüş bildirdiği tespit edilmiştir. Buna rağmen, bu yerler ülkemizdeki Mushaflarda genelde “ق” sembolüyle gösterilmiştir. Ayrıca konuyla ilgili tanımlarda “ق” rumuzunun, durmamanın daha uygun olduğu yerleri gösterdiği belirtilmesine rağmen, uygulamada buna riayet edilmediği ve Kur'an'ın ezberlenmesi ve kıraati esnasında “ق” harfiyle gösterilen yerlerde genelde durulduğu (vakf yapıldığı) gözlemlenmiştir.

Yine ‘İlelü'l-Vukûf adlı eser bağlamında belirtmek gerekirse Secâvendî'nin genelde vasletmeyi tercih ettiği “قد قيل، والوصل أولى” (Vakf bulunduğu söylenmiştir, fakat vasletmek evladır.) formülünün yanı sıra, onun bir de vakf yapmayı tercih ettiği ve formül olarak “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” (Vakf bulunmadığı söylenmiştir, fakat vakf yapmak evladır.) şeklinde özetleyebileceğimiz bir ifadeyi kullandığı yerler de vardır. İlginç olan husus, Secâvendî'nin “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” vb. ifadeler kullanmak suretiyle vakf yapmayı uygun gördüğü bu yerlerin bir kısmının da müellifin vasletmeyi uygun gördüğü yerler için kullandığı “قد قيل، والوصل أولى” formülünün geçtiği yerler gibi aynen “ق” rumuzuyla gösterilmiş olmasıdır. Bu durumda yukarıda aktardığımız “ق” rumuzunun ‘قد قيل’ ibaresinden alındığı ve zayıf vakfın alameti olduğu, dolayısıyla vasletmenin evla olduğu yeri gösterdiği” şeklindeki tanım yanlışlanmış olmakta, sonuç olarak “ق” rumuzu ve “قد قيل” formu hakkında verilen bilgi bu haliyle yanlış olmaktadır. Zira Secâvendî'nin vakf yapılmasını tercih ettiği ve ayetin manası açısından da vakf yapılmasının daha uygun olduğu yerlerin bir kısmı da vasl alameti olarak tanımlanan “ق”

rumuzuyla gösterilmektedir. Diğer bir deyişle, vakfedilmesi evla olan yerler, vasledilmesi evla olan yeri gösterdiği kabul edilen "ق" rumuzuyla işaretlenmiş olmaktadır. Birbirine tamamen zıt olan iki farklı kategori, hiçbir fark gözetilmeksizin aynı sembolle gösterilmektedir.

Bu tür yerlerde vakf yapılması ise ayetin tercihe şayan manası, "ق" rumuzuna ilişkin yapılan tarifler ve Secâvendî'nin benimsediği görüş açısından genelde isabetli olmamaktadır. Bunun önüne geçmek için, "ق" rumuzunun ne anlama geldiği net olarak belirlenmeli ve bu konuda bir farkındalık oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda ilk olarak "قد قيل" üslûbunun kullanıldığı yerlere göre değişen açılımının ve bu açılım ışığında ifade ettiği mana ve işlevinin net olarak belirlenmesi gerekmektedir. Daha sonra da Secâvendî'nin sisteminde bulunmayan ve çoğu kez kim tarafından söylendiği dahî bilinmeyen zayıf bir görüşe dayandığı anlaşılan "ق" rumuzları üzerinde yeni ve kapsamlı çalışmaların yapılması icap etmektedir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma Erciyes Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SBA-2017-7198 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

“Kur’an-ı Kerim 3.0”.

Kur’ân-ı Kerîm. İstanbul: İFAV, 2016.

ALTIKULAÇ, Tayyar. “Secâvendî”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 36:268-69. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.

ALTUNTAŞ, Halil, ve Muzaffer ŞAHİN, çev. *Kur’ân-ı Kerim Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001.

BEGAVÎ, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud. *Meâlimü’t-Tenzîl*. nşr. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 1411 (h.). Riyad: Dâru Tayyibe, t.y.

BİLGE, Mustafa L. “Uman”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 42:140-44. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

COŞKUN, Muhammed. “Mushaf Basımına Yansıyan Uygulama Farklılıkları Çerçevesinde Secâvendî’nin Vakf Sisteminin Değerlendirilmesi (Vakf-ı Lâ Örneği)”, 717-78. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

ÇETİN, Abdurrahman. *Kur’an İlimleri ve Kur’an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2012.

ÇETİN, Abdurrahman. “Vakf ve İbtidâ”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 42:461-63. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012.

DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Said. *el-Müktefâ fi’l-Vakf ve’l-İbtidâ*. nşr. Cemâlüddîn Muhammed Şeref. Tantâ: Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, 2006.

EBÛ HAYYÂN el-ENDELÜSÎ, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân. *el-Bahru’l-Muhît*. nşr. Mâhir Habbûş v.dğr. Dımaşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2015.

EBÛ’L-ALÂ’ el-HEMEDÂNÎ, Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr. “*Kitâbü’l-Hâdî fi’l-İlmi’l-Mekâti’ ve’l-Mebâdî*”. İstanbul: Topkapı Sarayı Kütüphanesi, A150.

ENSÂRÎ, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî el-Hazrecî. *el-Maksîd li Telhîsi mâ fi’l-Mürşid fi’l-Vakf ve’l-İbtidâ, (Menâru’l-Hüdâ ile birlikte)*. nşr. Şerif Ebû’l-Alâ el-Adevî. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2002.

HİNDÎ, Muhammed Sadık. *Künûzü Eltâfi’l-Burhân fi Rumûzi Evkâfi’l-Kur’ân*. Kahire: el-Matbaatü’l-Kasteliyye, 1290.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tâhir b. Âşûr. *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru’t-Tûnusiyye li’n-Neşr, 1984.

İBN ATIYYE el-ENDELÜSÎ, Ebû Muhammed Abdülhakk b. Atıyye. *el-*

- Muharrerü'l-Vecîz*. nşr. Komisyon. Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2007.
- İBN KESÎR, Ebü'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. nşr. Mustafa Seyyid Muhammed, Mustafa Seyyid Reşad v.dğr. Kahire: Müessesetü Kurtuba, 2000.
- İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebü'l-Ferec Cemalüddin. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî - Dâru İbn Hazm, 2002.
- İBNÜ'L-CEZERÎ, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî Kırâati'l-Aşr*. nşr. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekir Muhammed b. Kasım b. Muhammed b. Beşşâr. *İzâhü'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. nşr. Abdürrahim et-Tarhûnî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2007.
- İBNÜ'L-EVS el-MUKRÎ, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed. *el-Vakf ve'l-İbtidâ*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, 31.
- KARA, Mehmet. "Kiraat ve Tefsir Boyutuyla Vakf-ı Lazım". Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2020.
- KARA, Mehmet. "Müteşâbih Âyetlerin Te'vilinin Bilinip Bilinmemesi ile İlgili Yorumların Oluşmasında Âl-i İmrân Sûresi 7. Âyetteki Vakf Yerinin Rolü". *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 8, sy 15 (2021): 143-63.
- KARA, Mehmet. "Vakf-ı Lâzım ile İlgili Tespit ve Tahliller". *Kilitbahir [Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]*, sy 18 (2021): 5-35.
- KARAÇAM, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: İFAV, 2016.
- KARAGÖZ, Mustafa. "Uzak Bir Mananın Ayetlerdeki Vakf Yerine Etkisi -A'râf Sûresi'nin 188. Ayeti Örneği-". *Bilimname* 34, sy 2 (2017): 31-96.
- KARAGÖZ. "Vakf-ı Câizi Doğru Anlamak -Secâvendî'nin Eseri ve İlgili Âyetlerin Manası Çerçevesinde-". *Bilimname* 35, sy 1 (2018): 319-60.
- KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *Letâifü'l-İşârât li-Funûni'l-Kırâât*. Medine: Mücemma'u'l-Melik Fahd, Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1434.
- KAYHAN, Veli. "Doğru Okuma Bağlamında Mushaf'a İşaret Konulması: İ'câm ve Sonrası". *Bilimname* 12, sy 1 (2007): 101-36.
- KOYUNCU, Recep. "Vakf-İbtidânın Ayetlerin Anlaşılmasındaki Rolü". *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 15, sy 1 (2015): 163-87.
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Muhammed Enes Mustafa

- Hinn, Muhammed Mutezz Kerimuddin. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.
- MAŞALI, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- MÂTÜRÎDÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. nşr. Mustafa Yavuz; Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2008.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-Uyûn*. nşr. es-Seyyid b. Abdülmaksud b. Abdürrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- MUHYİDDİN DERVİŞ. *İ'râbü'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr – Yemâme, 1999.
- MUKÂTİL b. SÜLEYMAN. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. nşr. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-Arabî, 2002.
- MÜSÂİD b. SÜLEYMAN, b. Nâsır et-Tayyâr. *Vukûfu'l-Kur'ân ve Eseruhâ fi't-Tefsîr*. Medine: Mücemma'u'l-Melik Fahd, 2011.
- NEHHÂS, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Murâdî. *el-Kat' ve'l-İtinâf*. nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- ÖZEL, Ahmet ve Cengiz KALLEK. "Zekeriyyâ el-Ensârî". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 44:212-15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013.
- ÖZTÜRK, Mustafa, çev. *Kur'ân-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- RÂZÎ, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-Ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed es-Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-Beyân*. nşr. Ebû Muhammed b. Âşur. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- SECÂVENDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur. *el-Vakf ve'l-İbtidâ*. nşr. Muhsin Haşim Derviş. Amman: Dâru'l-Menâhic li'n-Neşr ve't-Tevzî, 2001.
- SECÂVENDÎ. Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur. *'İlelü'l-Vukûf*. nşr. Muhammed b. Abdullah el-Îdî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2006.
- SEMERKANDÎ, Ebü'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahru'l-Ulûm*. nşr. Ali Muhammed Müavviz-Adil Ahmed Abdülmevcûd-Zekeriyya Abdülmecîd en-Nûtî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- SEMÎN el-HALEBÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm. *ed-Dürrü'l-Masûn fî Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. nşr. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.

- ŞENER, Abdulkadir, Cemal SOFUOĞLU ve Mustafa YILDIRIM, çev. *Yüce Kur'an ve Açıklamalı-Yorumlu Meâli*. İzmir: Tibyan Yayıncılık, 2014.
- TABERÎ, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Tevîli Âyi'l-Kur'ân*. nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru Hecr, ts.
- TABERSÎ, Ebû Alî el-Fazl b. el-Hasen. *Mecmau'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1994.
- TEMEL, Nihat. *Kur'an Kıraâtında Vakf ve İbtidâ*. İstanbul: İFAV, 2016.
- UMÂNÎ, Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Saîd. "*el-Mürşid fi'l-Vukûf alâ Mezâhibi'l-Kurrâi's-Seb'a ve Ğayrihim min Bâki'l-Eimmeti ve'l-Müfessirîn... -min evveli'l- kitâbi ilâ âhiri süreti'n-Nisâ-*" (Yüksek Lisans Tezi, haz. Hind bint Mansûr b. Avn el-Abdelî, Mekke, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1423).
- UMÂNÎ, Ebû Muhammed el-Hasen b. Ali b. Saîd. "*el-Mürşid fi'l-Vakf ve'l-İbtidâ -min Bidâyeti Süreti'l-Mâide ilâ Âhiri Süreti'n-Nâs-*" (Yüksek Lisans Tezi, haz. Muhammed b. Hammûd, Mekke, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 1423).
- UZUN, Yakup. "Mushafların Gelişim Süreci". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5, sy 1 (2021): 383-425.
- ÜŞMÛNÎ, Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerim. *Menâru'l-Hüdâ fî Beyâni'l-Vakf ve'l-İbtidâ*. nşr. Muhammed b. 'İyd eş-Şabânî. Beyrut: Dâru's-Sahâbe, 2008.
- VÂHİDÎ, Ali b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî en-Nisâbûrî. *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. nşr. Adil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1995, t.y.
- YARIZ, Enes. "Âyetlerin Sonunda Vakf Meselesi". İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi] 9, sy 1 (2018): 161-172.
- YARIZ, Enes. "Türkiye'de Tilavet Edilen Mushaftaki Bazı Vakf İşaretlerinin Diğer Mushaflarla Mukayeseli Tahlili". Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, 2018.
- "<https://kuran.diyaret.gov.tr/>". [22.01.2022]
- "<https://www.mp3quran.net/ar/minsh/36>". [27.01.2022]

AN ANALYZE ON THE USE OF “QAD QĪLA (قد قيل)” FORM IN AL-SAJĀWANDĪ’S “ILAL AL-WUQŪF”

 Mustafa KARAGÖZ^a

Extended Abstract

Although the value placed on pausing at appropriate points while reciting the Qur’an dates back to the time of the Prophet and his Companions, only in the later period did authorship in this field of knowledge, and the development of terminologies and symbols for al-waqf and al-ibtidā emerge. The works in question have employed a variety of systems. Some of them indicate the point of waqf (pause) by writing the type of waqf to be observed. On the other hand, others have adopted a variety of letter-based symbols. These symbols began to appear on the Mushaf over time.

Muhammad ibn Tayfūr al-Sajāwandī is one of the scholars who have adopted the symbol system to show the points of waqf. Al-Sajāwandī’s system consists of six categories, each of which is denoted by a letter in brackets as follow: lāzim (م), mutlak (ط), jāiz (ج), mujawwaz li-wajhin (ز), murakhhkhas darūratan (ص) ve gayr al-jāiz (لا). al-Sajāwandī, who illustrated his al-waqf and al-ibtidā system in his *Ilal- Al-Wuqūf*, has gained prominence in this area of knowledge because of the convenience provided by his symbol system when reciting the Qur’an. Perhaps it was because of this convenience that his system became popular.

Mushafs printed in Turkey also use al-Sajāwandī’s system, albeit with additional symbols not found in his work. However, one thing that contradicts al-Sajāwandī’s preferences and the meaning of the concerned verses is the places where al-Sajāwandī used the form “قد قيل”, which is generally indicated in the Mushafs by the letter “ق”. The “ق” symbol is

---

^a Prof., Erciyes University, mkaragoz@erciyes.edu.tr

generally defined in contemporary literature of al-waqf and al-ibtidā as "the sign of a weak waqf," and the points where this symbol is used are defined as "a place where waqf is said to occur but wasl (continuation) is preferred."

Considering this, the information and evaluations provided in various definitions regarding the "ق" waqf symbol and the "قد قيل" form do not precisely correspond to al-Sajāwandī's usage. This is because the "قد قيل" form does not always imply that wasl is preferred in al-Sajāwandī's work. By contrast, al-Sajāwandī's "قد قيل" usage has two distinct meanings, indicating that it is used for two distinct purposes. During our in-depth examination of al-Sajāwandī's work in the scope of this research, we discovered that "قد قيل" has the meaning of "قد قيل، والوصل أولى" (it has been said so, but wasl is preferred) as well as "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" (it has been said that there is no waqf, but waqf is preferred).

There is an important distinction between these two phrases in al-Sajāwandī's work: The phrase "قد قيل، والوصل أولى" is used in places where, even though it is said that waqf is applicable, the author expresses his preference for not applying a waqf and not doing so is appropriate based on the verse's meaning too. Meanwhile, the phrase "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" is the opposite of the phrase "قد قيل، والوصل أولى". This is because the author used "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" in places where it is necessary to apply waqf, even though it has been said that there was no waqf. Thus, the phrase "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" denotes the places where al-Sajāwandī preferred that a waqf be applied, and the verse's meaning necessitates it too.

As we mentioned above, there are differences between the two phrases, and they are even indicators of two distinctive categories. However, most of the places where al-Sajāwandī used the phrase "قد قيل، والوصل أولى" and some of the places where he used the phrase "قد قيل لا وقف، والوقف أولى" are generally represented by the letter "ق" in the Mushafs in Turkey. Moreover, application errors in some of these points denoted by the letter "ق" are frequently made during the Qur'an's recitation and memorisation.

The observation of waqf where wasl is preferred, contrary to al-Sajāwandī's preference and the verse's meaning is the error seen in the context of the

places where the phrase “قد قيل، والوصل أولى” is used. On the other hand, the error in the context of “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” where waqf is preferred based on al-Sajāwandī’s preference and the verse’s meaning, is mostly reflected in the Mushaf prints. This is because some places where the phrase “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” is used are indiscriminately denoted by the symbol “ق ” which is accepted as a signification for places where the wasl is preferred.

In this article, the topic will be discussed with the example of three verses. Firstly, the points of waqf in the two verses (Yāsīn 36/47; al-Shūrā 42/10) for which al-Sajāwandī used the phrase “قد قيل، والوصل أولى” and which are indicated in the Mushafs by the “ق ” symbol will be examined. Afterwards, the point of waqf at the end of the 4th verse of al-Kahf, which is also shown with the “ق ” symbol in the Mushafs despite by al-Sajāwandī’s use of “قد قيل لا وقف، والوقف أولى” will be analysed.

Keywords: Tafsīr, al-Sajāwandī, ‘Ilal al-Wuqūf, Waqf and ibtidā, “Qad qīla”.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has been supported by Research Fund of Erciyes University.
Project Number: SBA-2017-7198

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

